

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported** (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

Len

231

1999

ՀԱՄԵՌՈՍ

ԱՆՐԻ

ԵՒ

ԳՐԱՆՈՐ ԳՈՐԾԻՔ

Տեառն Յոհաննու Քաղ-
Քահ: Մարտիրոսեան Ոս-
կերչեանց Աղապարհապա-
սեցւոյ

Աշխարհ-Քիւն

Ա. Արք: Ա. Երապետեան:

1859

Դ ՏՓԵՒԱ:

281.6:92 Ոսկերչայե +92 Ոսկերչայե

ՀԱՄԱՌՕՏ ՎՆԻՐ

Յուհաննու Աւագ Բահանայի Մարտիրոս
եան Ոսկերչեանց Վաղարշապատեցւոյ

Ընդ ինչ ինչ գրաւոր գործոց նորա:

Լշխարհութիւն

չեանառն ուշադրոյի եւ որբեգրի նորա

Լաւաւ Վարձողերի Լշխարհութեան:

1859

Ի ՏՓԽԻՍ

Ի Տպարանի Արքեպիսկոպոս Հովհաննիս Գրգ-
րոցի Հայոց ընծայելոյ յԱղջնուական Աւայ
Գեորգայ Արժրուհոյ:

ՆԱԽԵՒՆՈՒԹՈՒԹԻՒՆ

Ի հորովս յորեւնի յինամեան ժամանակի կենացս ականատես և ականջաւոր եղեալ տմանց բնատուր քանքարաց և գերօրինակ առաքինութեանց՝ բերկրեալ եմայս յոյժ և օրհնեալ զՊարգեատուն բարեաց, բայց և վշտացեալ ընդ նմին ոչ փոքր, զի ամենայն այսպիսի պանծալի բերք բանական բնութեան ընդ գրուանաւ անհոգութեան գաղին, և չէ որ, որ ՚ի գիր և ՚ի տիպ անցուցէ զնոսին ՚ի փառս ազգին և յանմուտց յիշատակ ապագայից: Իբրեւ ըզգիտաւոր աստեղս ելանեն նորա յերեան, և առ ՚ի չգոյէ ՚ի մեզ սիրաքնին բնազդնաց, շոյտ աներեութեանն, շոյտ յաջաց և ՚ի մտաց թռուցեալ կորնչին, յաւիտեան թաղեալք ՚ի մուսցութեան:

Եթէ մարմնահաճ խաղափայլութիւնք դուհիսիս աղաւաղալեզու աշխարհականաց ՚ի տիպ գրոշմելոյ արժանի դատին հանդերձ ցոյժ վարուք նոցա, ապա քանի առաւել նորա արժանի են մերոց ուշադրութեանց և յարգանաց բանիւ և գրչաւ, որք յորովայնէ ընտրեալք և յարգանտէ մօր իւրեանց տաղանդիւք և առաքինութեամբ մը

ПЕЧАТАТЬ ПОЗВОЛЯЕТСЯ

съ тѣмъ, чтобы по отпечатаніи представлено было въ Ценсурный Комитетъ узаконенное число экземпляровъ, Тифлисъ, 10 Іюня 1858 года

Ценсоръ Кайтмазовъ.

4231-60
28 235

տեալ յերկիր, առանց ուսման և կրթութեան անվարժապետ և անառաջնորդ զգարմանալի գործեն, և զարմանալի անախտ կեանս վարեն, 'ի մարմնի իբրև զանմարմին հանդիսացեալք: Յայսպիսեաց սակի էին Ղարապետ վաղարշապատեցի՝ կոյր երկսքուսք աչօք՝ այր ճարտարամետ, ներգաշնակաւոր ժամատաց դպիր սրբոյ Լջմիածնի, որ կուրութեամբ իւրով աւելի և մեծամեծս առնէր քան զայր սկանաւոր: Բհարոն վարդապետ տաղադիր, ժամատաց, այր բնչատեաց և աղքատասէր. սա զամենայն եկեղեցական ժամերգութիւնս ընդ Բոտուածաշունչ Գարոյ ունէր 'ի բերան իբրև զմի, և չայր մեր, և աղօթքն տէրունական: Յարութիւն քահանայ զարաքիլեւեցի ասեւնախօս բանիւրուն, ճարտարապետ աշխարհավար, արուեստահար գտիչ միքենայական իրաց: Սանուէլ վարդապետ Ախմիշեանեցի առատամետ բանաստեղծ, անդադար յօրինող քանասիրական և ժամանակակից անցից, սիրող անշքութեան և առանձնակեցութեան, գորովալիւր հայր և զարմանիչ յորոց և տնանկաց, աղգտաէր պաշտօնեայ և անձնադիր հովիւ անձանձիր 'ի ժողովոյեան ընդ ամենայն կեանս իւր: Յովհան Բաղ

Քահանայ Սոկերէեան այր մեծաձիր, զարմանադրիչ քարտուղար, չքնադագեղ ծաղկազարդիչ և նկարիչ կոնդակաց Հայրապետայն Սիմէոնի, Գուկասու և Գաւթի, ճարտար քանդակիչ և փորագրիչ Եամենայն իրս, նորապանծ գեղեցկասառ գրիչ յորով մատենից նախնեաց, ոսկերիչ ճարտարագործ, և ամենայն դժուարութեանց ելի հնարս գտանող, և որ առաւելն է և շատագով անդստին յերկտասարդութենէ մինչև յետըն ծերութիւն աշխատասիրժ մանկավարժ բազմամատակ և ամենալայելուչ պարկեշտաւուն քահանայագործութեամբ անքուն պաշտօնեայ հօտին և փախին Բոտուծոյ, որում առաւել քան զայլոն տեղեակ և կենակից լեալ ընդերկար, զնորայն չնաշխարհիկ կեանս վկայեցի 'ի կարճոյ չափաւ. և թէ զեւրդ, ուսով և երբ եղև անկանիլն իմ առ նա, ահա պատմեմ սակաւութիւնս:

'Ի տարագրիլ ժողովրդեանն Բարատեան 'ի հայրենեաց իւրեանց 'ի Սիրս առ պատերազմաւ Ռուսաց ընդ Պարսից յամի 1804 ծնողք իմ ևս Բոտուածատուր և Հրաբիսիմէ պանդխտացեալ լի նոսին 'ի Տրեխիս ծնանին զիս անդ 'ի 13 սեպտեմբերի

1808. Սեր որբանա՛մ 'ի հօրէ 'ի միամեայ հասակի:

Ի ինի սով մեծ 'ի Սրաստան, և մայր իմ այրիացեալ քոյր Ղանիէլ Կաթողիկոսի Պայազեօնեայ չկարացեալ տոկալ ծանրութեան սովուն, ընդ փեսայի իւրոյ Ստեփանոսի և այլոց աղգակիանաց խոյս տայ 'ի Սաղարշապատ առ 'ի գիւտ սպրուստի յետ կալոյ իւր 'ի Տիփիս նշգեհութեամբ ամս 8: Ստեփանեալ նորա անդ յետ երկոց ամաց՝ եթող զիս 'ի կատարեալ որբութեան ապաստան յերկոսին քորս իմ, յորոց մին էր ամուսնացեալ և միւսն ամուրի:

Ներսէս Լըբեպիսկոպոս աշտարակեցի (որ զինի Յովհաննու Կարբեցւոյ կալու ղաթուն հայրապետութեան Հայոց), կարգի թեմակալ Լաւնիորդ Հայոց Սրաստան կայց յամի 1814, և ոչ անագան ծագի վէճ 'ի մէջ նորա և աւագորերոյն Տիփիսայ վասն ինչ ինչ իրողութեանց, և յետիւոյ կամեալ փոխել զիս յառաջնորդութենէ առաքին 'ի սուրբ Լճմիածին փոխանորդս հանդերձ բողոքագրով առ Հայրապետն Լճիրեմ, աղաչելով տալ ինքեանց զայլ թեմակալ և հանել զՆերսէս 'ի վեճակաւորութենէ իւրեանց: Լաւրէ և Ներ-

սէս յիւրն կողմանէ երեսփոխանս առ յիշեալ Հայրապետն զտէր Յովհան Լաւր Հանայ Ոսկերչեան և զսարկաւազ իւր Ստեփանոս Նազուխանեանց յայտնել ղերաւունս իւր և զդատ ծերացելոյ Սեհին: Լճա յայսմ ժամանակի՝ այն է 'ի 1816 թուին տէր Յովհան եկեալ 'ի Սաղարշապատ և գտեալ զիս գրեթէ անտերունչ յամենայնի, ըստ ընդարոյս խնամատ բարուցն արգահատեցաւ 'ի վերայ իմ, գուրով ինձ և աղգակիան, զի էր այր հօրաբեռ իմոյ Ղայիանեայ. որպէս յիշեալեմ յենթացս վարուց նորա, յաւարտիլ գործոյ իւրոյ և 'ի վերադառնալն անդրէն առ առաքիւ Լըհին հառ զիս ընդ իւր, և ածեալ 'ի Տրիփիս զամս իբր երկոտասան անոց և ուսոց զիս անձամբ և 'ի ձեռն այլոց մինչև ցմրտունելս 'ի պաշտօն վարժապետութեան, որ գեգրեալ զիս և արարեալ ինքեան ժառանգ և յիշատակ:

Լոյսպիւսոյ անմոռանալի բարերարի իմոյ և հոգեւոր ծնողի ցանկացեալ ըստ կարի լինել երախտագէտ, յետ գրելոյ զինեանց՝ հարկ համարեցայ շարայարել ընդ նմին (ն) զքանի մի վաղեմի արձանագրութիւնս հաւարեալս 'ի նմանէ յԼնի, 'ի Շիրակ և 'ի

Հաղրատ 'ի տարագրութեան իւրում յԼ-
րարատայ ընդ Խաչատուր քահանայի. ք)
զերիս Ռոմիստորս նորա, և ք) զՕ. անթու-
թիւնս սրբազան լերինն Մասեաց, Ն) ո-
վակին Գեղամայ և Լճահանքին Կողբայ,
զորս դրեաց 'ի խնդրոյ հարադատ աշակերտի
իւրոյ: Հարութիւնն Լստուածատրեան վա-
ղարապատեցւոյ, որպէս յիշատակէ Ոսկեր-
չեանն 'ի վերջաբանի նոցուն, չունելով 'ի
ձեռնն զամբողջ պատմութիւն նորա յիշա-
տակեալ յայլոց վասն պատերազմին Հերակ-
լեայ արքային Սրաց և ինչ ինչ անցից
Լրարատեան երկրին:

Եւ այս՝ զի մասնաւոր յօրինուածովքս
նորա ցուցցի աստիճան հայերէնագիրութեան
նորա, որ առանց աշակերտելոյ քերականա-
կան և բանաստեղծական ուսմանց այսչափ կա-
րացեալ էր շարադրել մի միայն գործնական
վարժութեամբ արտագրութեանց երեւելի
հեղինակաց մերոց և կաթողիկոսական կոն-
գակաց:

Չեանոտուն նորա արդեօք Լատիեայ
Արժապետ Լրարոտեան:

'ի 1 հայեի 1858 թի

'ի Տփլիս:

Համառօտ Վարք Յովհաննու Աւագ Քահանայի
Մարտիրոսեան Ոսկերչեանց

Վերադարձեալ չափարանութեամբ:

Քանի՞ գաղանի ծառայս իւր ունի Ատուած:
Վարք Հարանց 4Լ. ԺԷ:

Բայց բնական օտարութեան աշխարհի
մինչ արժանի որ բարեպաշտ մեռանի,
մի օր, երբ օր կամ աւելի ախոսի,
տղա 'ի սգառ հանեալ յուշոյ մոռանի:
Որպէս երազ անբնական, և կամ նաւ,
զի 'ի ծովու ոչ նշմարի հեռք բնաւ.
այլ որք գետն յարգել զարժէս բնորանաւ,
զանուն նորա անջնջ գործին մկանաւ:
Ամբ յառաջ 'ի Հուլարան Տիկեայ
ննջեաց առ Տէր Յովհան Աւագ Քահանայ.
Կարծեմ բազմաբ գետ ոչ գետն, ով էր նա,
Թող թէ զվարուց նորա ինչ որ իմանայ:
Չէ յաշխարհ յաշխարհէ՝ էր մեկուտեալ,
զանի հողւոյ այլ աշխարհի գէտ կալեալ.
Ղշը սէր բնորեալ զերթ կոյս մեթող զսէր այլ,
գոյով կանխաւ Արքայորդւոյ խօսեցեալ:
Եւ զի էր իմ նա ազգական բարեբար,
զիս տաներիւ ամ սնուցեալ, ուսուցեալ.
ախնատեալ, տկանաւոր ընդ երկար
զեպտղեմ զկեանս նորա կարճարար:
Ապահանցի էր Մարտիրոս նորա հայր,
Նաւար Եսնն լեաւ օսկերչի, գրամահար:

որոյ մահուան զինն առեալ կեն, եղբայր,
Առաքաւան Իջմիածնի դայ յաշխարհ:
Ամս ինչ կացեալ ծնանի որդիս անդ երկուս
Յովհան, Գեորգ 'ի կնոջն Մարինոս.
յաճեւ տիոցն, լինել յաջող առ 'ի ուս,
այս երկուս ուսուցանել հոյ լեզուս:
Գեորգ զուսումն խառնել լ. քանի,
պայտառութեան արհեստի զհետ մտանէ,
լեալ ձեռնարժ և զինաշարժ 'ի բնէ,
յարշաւ հանդէս աշտանակէ, խիզակէ:
Չոր տեսանէ՝ Յովհան 'ի միտս յլանայ.
և Բնդ նմին զարհեստ հօրն իւր գոգանայ.
որ զգացեալ՝ Դուռնիկանեայ արհւոյն ապ,
մեհաստանի քարտուղարին բաղմամեայ:
Ամբ առ նա երթեկեկաւ Ժրաբար,
դատուս Հայոց ծրագրէ նոր յարդար.
զերդ հանք ոսկւայ ուշիմութեանն զոհար
օր ըստ օրէ յղկէ պայծառ, գեղափայլ:
Հայրապետին Սեմինի ազդ եղեալ
շնորհք մանկանն. որում գլմծ հոգ տարեալ.
քանգաւիագործ Յայրութիւնի զնա յանձնեալ,
և նկարել Յովնաթանու պատուերեալ.
Չէ երկուքն զճարտարութիւնն ուսուցեն
Յովհան մանկան, և վասն դաճին կրթեացեն.
սակայն նորա զձերս նորա նշմարեն,
և ճշգրտել զձեռագործս ցուցանեն:
Աւլ Յովհաննու քանիցս աջօր որսացեալ
զարհեստ նոցա, և 'ի միտս իւր զգածեալ,
ըստ Յակոբեան խաշանցն յարմանն զիծեալ
'ի դաւազանն նկարէն և քերծեալ:

Հանդիսանայ յետ ամոց քաջ նկարել,
զարմացուցել ճարտարապետուս քանդակիչ.
ապեալ գրեանց Գաճնի ուղղել և կազմել,
և աննականձ փափագողաց ուսուցել:
Յերեսներորդ ամբ կենաց հասակին
գլխայնան հեղ օրերդ առ իւր կեն,
զուսոր Յովհաննու Քահանայի աշխարհին.
և հօրաբայր զբոլս զվէպ փեսային:
Գեղարժանին քաջապատշաճ ամուսին,
սերազուգորդ Ժրագլուխ տանակին,
բարեղարգեալ հանդոյն առն 'ի հոգին,
սեպ էր կանանց և պաղաւթը թանգագին:
Որ յետ երկուց ամաց Աւն իւր մահուան
փոխի յերկինս փաթում և վիշտարեկան. (1)
ամուլ գոյով չեթող Ժառանգ մարմնական,
և բաց յինէն չունէր զոյլ ոք աղգահան:
'Ի նոր վիճակ Յովհան փութով մեծ վառէր,
երկնակեցող լուսաշաւղան զաչս յառէր.
հոգի խոնարհ, սերտ հեղ և սուրբ աղանէր,
հանգստալայր լինել Փրկչին եղձ լինէր:
Քացեալ գլորոց մանկուտ ուշիմս ակմբէ,
սովեալ մոաց զլաթն շնորհաց յորդ ճամբէ.
որ ծարաւի, ճեպէ առ նա, զով բմպէ.
սէր և յարգանա յամենեցունց նա հնձէ:
Չպարտող Ժաման տունջեան, գիշերոյ
կշռէ, չափէ 'ի շահ հոգւոյ և մարմնոյ.
գրէ մատենա ըստ ասեական տարազու,
'ի ծուռնիս անկեալ 'ի վերայ ցած սեղանոյ:
Մերթ հրացանու և ուսկանու նա զննէր,
յանմեղ զբոսանս զվայրենի որս զննէր:

հը՝ զի զթագուհու և զգաղանս հարկանէր,
 հը՝ զի զհամեղ ձկուհու շատ ուսականէր:
 Որովք զանշուշտ պահատութեանն չնայր,
 հարստ գրացի անմասն, անբաժ ոչ թողլը.
 ժլատ 'ի քուն, 'ի դիւր մարմնոյ ոչ բերելը.
 դժուարութեանց արեալք համբերելը:
 Ազարշապատ զմայլեալ 'ի շնորհս Յովհաննու,
 աղերսարկու լինի վեհն Ղուկասու.
 հարգել զնա 'ի տան Տեառն 'ի սպասու.
 զի հարեաց իւր և ևս լիցի նա հասու:
 Զլը հայց փութով ասյ կառարել Տէր Ղուկաս.
 կոչէ, օրհնէ զմեր Յովհանն ոչ պակաս.
 հրամայեալ Գալիլանեանցն 'ի կայս
 ձեռնադրել զնա ընդ այլ նորընծայս: (2)
 Մեր նորընծայն մտեալ 'ի սուրբ ասպարէս
 ոքնէր անդուլ լինել մշակ պարգեւես,
 միայ միայ խաշանց հարեացն պեսպէս
 խոհմահագ խեամ տանէր խեղապէս:
 Յախշապէ Գաւիթ զգահն Գառնիլեան
 և ևս բռնանայ ունել զնա 'ի կալան.
 զոյր կուսակիցս և մերձաւորս 'ի դան
 խեղա խաշանդէ դոյտթափեալ 'ի տուգան:
 Բայց սա մտերիմ 'ի աղքատից Աննի զին
 ոչ միայն զերժ մնայ ճանկից Գառնիլեան.
 այլ և որպէս կոնդակադէր քաջ նորին
 բանայ կերէ զպաղտն նամական առանձին:
 Զայն Զրէկոյն և հեծութեւնք շատ Եղբայր
 կոչիւնձիւոյ բռնաւորին 'ի ձեռաց
 հասանէին յախնձ Տեառն զօրութեանց,
 և ևս շարժէին 'ի գութ զԱյսոյն Ռուսաց:

Յեցեանով սպարապետն 'ի մարտ և,
 առեալ զգօրս, անց յԵրեան պաշարել
 զամբոց նորս անմատչելի, և ստեղծել
 տա անյաղաղ դարձուցանել զԳառնիլեան:
 Խաղայ և Շահն Թէհրանու խաբախան
 և ևս ժառանգ Աբբաս միւղայ շահապաշն,
 ձեպին կլանել զԵրեանու Մահմադ խան,
 և ևս Ռուսս վանել զնոս զօրութեան:
 Խանն կանխեալ մասն 'ի բնակչոց առ յամբոց
 տալ պատերազմ ընդ հօգորցն երկուց.
 զայլն 'ի Սահակ Մելիքբորին յուսացոյց,
 ընդ իւզաւաշոյն վարել յերկին Կարուց:
 Ան յայս ժամ Աբարատեանն աշխարհ
 հանդերձ բնակչօք ևս հարադատ կայր յաշխարհ,
 սասանաշարժ որպէս զԿեանն նա ծիպոյր,
 տատանելով, յերկրելով վեր 'ի վայր:
 Եւ խառն 'ի խուսն լեալ ամբոյնց հարաւան,
 նախ չուեն 'ի Կարս, ապա Շիրակն յաւան.
 տառապանաց և թշնամաց յաղթահան,
 անձնապահել 'ի գերութեանց դեռն ջան:
 Իսկ ժողովուրդք Իջմիածնի անտերունջ
 շուրջ գեղերին 'ի դեռտ վայրն վայելուց: (3)
 Երեւն քանեալ վանեն զխուժ և զխոջ,
 ձկուն 'ի մռտ յերկեր Ռուսաց՝ բարձրագոյն:
 Մերձ 'ի փամպակ զօրքն Կարուց միւղեցին,
 որ մահանուամբ Ղարափախն կոչէին.
 սպառնալով օրով, հրով զհետ պնդին,
 զԻջմիածնեանս գերել գերիկն նկրտին:
 Աստ Տէր Յովհանն և ևս եղբայր զօրանան,
 նախագինեալ զխուժ քաջաց հորդան տան.

Եւ զառաջնորդն յեւրոզակաց 'ի Կործան
գնեն, Թաթեն զաւար իւրեանց ամենայն:
Յեռ այսոցն Յեղեանովն 'ի մարտէն
զարձեալ հաշուէ զԺողովուրդն անդէն.
Եւ յանձնելով Թեմակալին համօրէն,
Թողաւ հովուել, հողալ զնոսա հոյրօրէն:
ՂԵՃԱԿԱՆՈՐԸՆ Յովհաննէս Պօպսցի
Գեղարդակիր և նահառակ կենդանի. (4)
ածեալ գեղին 'ի Տփլիս քաղաք եռ տեղի
'ի Տաթիթաղ, 'ի Հաւաքարքն դրսի:
Իսկ տէր Յովհան յապահոյեալ էաւ կայ
առ Քառայեանցն տէր Ահարոն քահանայ.
Ըստ Պաւլոսի դարձովք ձեռաց շատանայ.
Ոսկերչութեամբ շահս յորունս ստանայ:
Չի ժողովուրդն իւր ասկաւ կարօտէր
օգնել յայլոց, և գտանել ինքեան տէր.
պեան հոգեւոր զպէսա նոցա հայրժհայթէր.
Իջմիածին հաց և բամբակ առաքել:
Յեռ չորս ամաց 'ի Հաւաքարք եւ Յովհան
կառուցեալ անդ եկեղեցի և կայան.
ձեռն արկեալ տածել զկաշինս սերական,
համայնեցուն բացեալ զդուռն զԹու թեան:
Պանդխաութեան նոցա յամին եօթնեւորդ
մահաբաժամ մոլէր, լայնէր զիւր կոկորդ. (5)
յուսմ պի կլանէր նախ զՅովհաննէս առաջնորդ
ապա զայլս, պարարելով զիւրն պորտ:
Բնիկք յայգին և 'ի մայրին խուսէին.
Եկէն 'ի դաշտս յոստոց զվարկս հիւսէին.
'ի մարբարանս զեծանել յուսային,
զդիս 'ի հող տարաւորէն հոսէին:

Ո՛չ յապագեաց և սով մահուան ընկերել,
Եւ կրկնհար զքնախր ընախն յարսայեալ.
Նոսե զեղբայրն Յովհաննու տապասաւ,
Եւ զայրն արդար սուգ յանձնարաւ Թակաղէէ:
Չ'ի մահ և սով 'ի Տփլիսայ մեկնեալ բաց,
ահա ծաղիկ մանկանց գինի յաջորդեաց. (6)
Եւ զանհամար նորաթիթիթս կարկեաց.
Ընդ որս մեակ զեղբորդին Ոսկերչեանց:
Երբեակ հարուածքս զՀայրն Յովհան մաշեցին,
Եւ կենդանոյն զսիրտ նորա մեռուցին,
Երեմիայ պէս լալ, ողբալ կոչեցին
զբարձար բեկուսն իւր փորք հօտին:
Յօրն մահուան եղբօր ձախ ոտն Թուլացաւ,
Գողայր և ձեռն աճ՝ իջուածովք ինչ սակաւ.
սակայն եռանդն յիւր պաշտօն ոչ գաղձացաւ,
Եւ վէքք արտին մեծ հաւատովն ողջացաւ:
Հեռ զհետէ չորս Առաջնորդք Տփլիսայ
անընդմիջոյ սիրին, յանձնին գործ ամա.
Գեղարդակիր, Աստուածատուրն անձնեայ,
Ներսէս, Յովհան, Ղլարբեցին դու իմա:
Չեղեղեցին, զԺողովուրդս համայն,
որք յայնկոյս կուր դեռոյն ցայտօր ընախանս,
սմա պահ տան խոհեմ, մտերմ առաջութեան,
յաւէա Ներսէս մեծ փորձարարն մարդկան:
Որ զմանկունս քահանայեց դումարեաց,
մարդէլ զնոսա 'ի վանան անդ յարկ կարդեաց.
Եւ ոչ զմի բանեց նորա անտեսեաց:
Մինչ Տփլիսեանք անաստէին Ներսիսին, (7)
կարգաց նորա և կանոնաց հաստէին.

զիսխանորդս առ Ահն Եփրեմ յղեն,
զայլ Գէտ ինքեանց 'ի նմանէ Ժաշէն:
Յայնժամ 'Ներսէս զտէր Յովհանն յեւր զեմաց
առ Հայրապետն հրեշտակ վազմաղեաց (8)
խօսել, բանալ եւ աղղ. առնել ըստ իրաց
յարուցելոց մէջ 'ի մէջ իւր եւ Տիկեանց:
Յաջորդութեամբ դարձաւ հրեշտակն յԱթուոյն,
ոչ խախտեցաւ արհն 'Ներսէս յեւր տեղւոյն:
Հօտն ընդ Հովսէփն եմուտ 'ի քաղցր հաշտութեան:
բարձաւ, ցրեցաւ հողեկորուստ խռովութեան:
Յայնժամ զիս որբքս անտիրունչ իննամեան
աւեալ յիմ քեցր ամ յեւր անշուք մենաբան (9)
նախ սնուցեալ հարադատի հօր նրման,
որդեղբեանց ապա կտակաւ զիս ինքեան:
Գործք Հօրս յօրէ մտիցս առ նա չօրս էին՝
հովսէփ զհօտ, հրահանգել զմանկեան,
զհագեոր հողալ զհողս ամբողջին,
եւ պատրաստել իրեցացուս ըստ հարկին:
Յօրոց երբեմն տաղակայեալ խոստանաց՝
զու ուսնիկց կամքր ոմանց ծանրութեանց,
սակայն զիջեալ թախանձանացն Գիտաց՝
մինչեւ 'ի մահ զչորսն. եւ կտտարեաց:
2'իւր մահացու արհեստաբերթ զիտութեանց,
բայց 'ի յովսէփ ընդօրինակմանց, զբռնութեանց
վարժեալ էր քաջ շարագրել ըստ օրինաց
արձակ, չափաւ ըստ պահանջման կանոնաց: (10)
զԳիւրս սուրբ առեալ էր նա 'ի բերան
զժամադրեա, զմաշտոց, ճառոց, շարահան,
հմուտ էր յոյժ եւ ազգային պատմութեան,
մեծ բանասէր հայրենեաց մեր հնութեան:

Չարձանողիւս աշխարհին ինչ տեղեաց
'ի Թափառին ընդ խաչատուր հաւաքեաց. (11)
զորս Յարութեան Գաղղիկեան տոբաղեաց, (12)
եւ Հայր Սինաս յերթին 'ի Ահն իւր յեղեաց:
Յովհանն լուեալ 'ի մօրէն իւր ինձ պատմէր,
Թէ մերթ նորա տուեալ մածուէն մինչ աղայն էր:
առ դրացին գնացեալ ժամս ինչ յամբ,
ուստի դարձեալ զարհուրելիս տեսանէր:
Օձ 'ի ձեռին իւր երկամեաց երկնայն
մածնաթաթաւ լիցէր զգլուխն 'ի բերան,
արի 'ի գեղեկ, արի՝ աղբակէր, Յովհանն ջան
զոր 'ի ձեռնիդ ունիս կտրեալ, զանպիտան:
Պաւղոսի պէս Թօթափեալ նա զպազան,
չզգայր զայտուց եւ զփնաս յայտնտեան,
անգամ մի եւս ընկեր նորա հրացան լի
հար, արձակեաց 'ի սիրտ նորա ուղղակի:
Կապարագունտն յայլ կողմն հանց, չըկաւ:
'ի մեր Յովհանն կայտառ աղայ հասակաւ
աներեւոյթ Աջն Աստուծոյ ոչ ստիւաւ
պաշտպան լինէր յաջորդութեան պատկաւ:
Հանդերձ նորա էր հասարակ կտակ,
օժոց՝ պլիս, եւ կամ չուխայ ինչ ասուէ:
մաշկեակ նորա Ժամապէն գառնենին,
ցուպ կորագլուխ, բարդաձեւ ընկողին:
Պատուոյ խաչս սոկեայ, պղնձի նա ունէր,
մին Աշխարհմայ, միւսն Աշխարհաբեր Կայսեր,
զորս ոչ տեսի ամենեւին 'ի կրեւ,
զէթ 'ի հանդէսս, կամ Թէ ունի, 'ի պարծել
'ի զբաղելս նախեաց, նորոց՝ զորս Թեթե
վարձաւ գրէր զարմանաձիւր արուեստիւ: (13)

1460

ոչ զնէր զիւր անուն զբէն 'ե ոտորն,
 եւ ոչ ցանկայր լսել զգով ակնեւն :
 Իսկ 'ե նամակս աւագ երէց ոչ զբէր,
 այլ լոկ 'Յովնան փրկան էրէց ' ստորագրէր .
 յայն հօրն անուն կամ զարհեստին առ կցէր :
 Մարտիրոսն կամ Ռաբիէն յորժորժէր :
 Զփռացի վերնոյ զգետորս խառայ
 Շորհրդաւ նմա առ 'ե Աւհից 'ե խելայ .
 'ե պահս , 'ե ծալքս մաշէին բազմամեայ ,
 չգարգարեալ զանշքատէր անձն նորա .
 Ոյր կերուխում ողեպահիկ չափաւոր ,
 երկու տեսակ թիւիւ խորտիկ ամէն օր .
 սակաւ գինն միջակազին խառն բնդ ջուր .
 որոց ստեպ լինէր ընկեր մաւրաւոր :
 Արծաթ , ոսկի , դոնար ակունք եւ աղբանք ,
 բէհեղբ , կերպուր , վայելչաշուք ապարանք ,
 խնձոր , կոջունք , մեծագաթիւ խրախճանք
 ումպէս էին նմա եւ սին խշերանք :
 Անբնչապէր բարուց նորա են շատ գործք .
 այլ ես երկուս յառաջ բերեց յապացոյց .
 զորս ես խեւ աջօր տեսի զեւ անփորձ ,
 լեալ անհաւան Առաքինեայն բազմափորձ :
 'Ի ձեռնասուն աշակերտայն մի նորա (14)
 յետ վախճանի մայրադրին 'ե Ռուստիմ
 զթանգազին կահ կարասիս տան նորա
 լցեալ մեծ յարկ յաղնիւ փայտէ սանդախայ :
 Առ վարժապետ իւր առաքէ 'ե Մոսկուայ
 բնդ վաճառաց երեանցի Մեարովայ
 անօրինել ըստ կամս իւր զորս 'ե նմա ,
 յիշեւ զմայնն յաղթըս իւր մշտօրնայ :

201

Բայց Տէր Յովնան 'ե ձեռն իմ բերողին
 եւ ձեռագիր , Թէ հաս աւանդն յանուն իմ ,
 եւ ոչ տեսեալ զարկին եւ ոչ զորս 'ե նմին ,
 'ե պանդոկէ խիւ Բհհրուդեանց աւօրին
 Պատուելեաց առ կօշիակարկաւ Անանին .
 որ մեծ եղբայր էր առաքչի աւանդին ,
 եւ բնակէր 'ե Տալիթալն քաղաքին
 ողորմելի յաղթառութեան միջակին :
 Զորիւք ամօք նախ քան զմահն զգալի
 ճարակեցաւ մեծ խօրեայ սղալի . (15)
 որով յոգուէր 'ե ծխոյ նորա սոսկալի
 մեռան մահուամբ 'ե Հաւարարն Տիկիսիս :
 Աստուածատունն տւեւ եւ գիշեր դռնաբաց ,
 եւ Տէր Յովնան 'ե ծուր , յաղթս անակաց
 խոտավանէր եւ հաղբեղէր զերկիւղածս ,
 եւ բարոզէր գեմել 'ե մահ ' պատրաստած :
 Անց խօրեայն եւ միւրանք Ժողովին
 առնել բաժին զփողս , կաղապարս մեռելին .
 զորս 'ե Թաղելն առեալ էին բոս ծխին ,
 եւ 'ե խորան եկեղեցւոյն պահէին :
 Այլ նա անխաղ կամ ձեռնհոսպ ոչ 'ե մին
 դառաւ իրայն գիւղեցեաց առ նմին .
 անանկաց տուք զիմ մասն՝ ասէ , կապուտին
 խիւ զգրաման կիտեցէր ձեր միջին :
 Բաւ լնցի բնձ առնուլ զհաս այնց խաշանց ,
 զորս Ժանտ տեստ լալիկաց հանդոյն կատաղ շանց .
 եւ զորս Տէր բարձ տարածամ յայս կենաց
 եւ զնոցայն 'ե կեր առից մնացուած :
 Կամ 'ե քսակ կամ 'ե դրպան փող գնել ,
 առաւ 'ե վարձու զարծաթ եւ կամ ծրարել

խորթ և անդուր էր Յովհաննու, անընտել,
բանն նորա 'ի սուրբ տառից ոչ թիւրել:
Որոյց, այլեաց և անանկաց ապաւին,
զոյր դործս մի մի պատմել զբէւր ոչ բաւին,
ընդ Տեառն իննեակ երանութիւնսն դասեն,
զգլխով նորա զբարեկան բոլորեն:
Երկայնամիտ, յոգնահամբեր 'ի ծանուես,
նեղովամիտ, անյիշազար առ փոքունս,
'ի կեանս յայս էր զգեցեալ զայն կեանս,
ոչ վրեպէր յերկրաւորաց՝ որ կանո:
Խտամբուն, մաքրաշաւիղ և անխտ
փայլէր վարուք անաշխարհ և անխախտ,
բարե առնել ամենեւոյն իւր մեծ բախտ,
հոգեւորաց սակա լինէր մշտամաղթ:
Թէն յերկնից հուր և կարկուտ իջանէր,
թէն յանկարծ երկրադնտիս վերջ լինէր,
նա զսովոր ժաման աղօթից ոչ փոխէր,
ցշունչ յեալին ընդ Աստուծոյ զբուցէր:
Ժամերգութեանց և հոգեւոր պաշամանց
ծանր, աշաղուծ սպասաւոր շնորհաց,
և կեղեցւոյ սուրբ Խորհրդոյն եւթանց
ընտիր Տեսես, մտաակարար արժանեաց:
Յայգուէ ցօլահ երկիցիան աղօթիցն
կրթէր, վարժէր ուսմամբ զբոց զմանկան,
յուսմբէ ոչ աղահետլ վարձ անձին,
ձրե առեալ ձրե բաշխել ամենին:
Կոչեալ 'ի Թաղ Ռոխ մեռելոց հրաժարէր,
'ի բաց մերժեալ զհարսանեաց հրուէր,
մեայն 'ի ներքս յիկեցեալ ծառայէր,
և արատքոյ ակն իմիւր ոչ դնէր:

Մարմնն նորա զբաղանես ոչ ետես,
և ոչ ունայն ուրախութեանց զհանգէս,
զբոսանաց էր թշնամի մեծապէս,
մեանդամայն չէր նա յայսմ աշխարհէս:
Այսպէս կացեալ չնաշխարհելի 'ի մարմնի
բանքարաշահ սուրբ Ախոյեան կոսել,
ճշգրտութեան անտիւ ճիւղեալ գոգ ամ մի,
գլխով 'ի գեղս բժշկաց ոչ կամի:
Թռչակ յեալին յետ մեջաւոր ընկալաւ,
յառաջագոյն զժամ մահուան իւր ծանեաւ,
վաղէ՛ առէ, յայս ժամ բարձեալ ես զեմ աշխարհ
յուզել անկայց, և ոչ տեսնէր զիս ևս աշխարհ:
Որպէս առայն, յայն իսկ և ժամ առ վախճան,
աղօթելով և օրհնելով զամենայն,
'ի քսան և չորս Հոկտեմբերի 'ի տունիւն
ընդ մուտ արփոյն մուտ և արփին Ոսկերչեան:
Եւթանց տասանց նա և երկուց լեալ ամաց
փոխել յերկնս ըստ Աստուծոյ սուրբ կամաց,
զոյր ամփոփեալ մեծապատիւ ըստ արժանեաց
'ի գերեզմանս պանդխտացեալն աղգակցաց:
'Ի տաքելիցն 'ի վերայ վիմ արկել,
արձանագրեալ այսօրեանի յայնմ յարկել,
ևս Առաքեալս որդի նորա 'ի հոգե
միշտ պարտ յիշել զանուն նորա կենդանի:

ՏԱԳԱՆԱԳԻՐ ՅՈՎՀ. ՈՍԿԵՐՉԵԱՆ:

Սա է Յովհանն Մարտիրոսեան,
Աւագ Երէց Աբարատեան,
Այս շատաշնորհ և քարտուղար,

Քաջ ոսկեդործ, ծաղկանկար:
 'ի կեանս իւր մանկանց կրկնէ:
 Որբոց, այբեաց հայր և տածեւ:
 Առաքելն և բարեպաշտ:
 Մարմնոյ կրկն ոստն անհաշտ:
 Տանն Աստուծոյ անդուլ մշակ:
 Եւթող 'ի նմա մեծ յեշտամի:
 Չամն երևուուն վարեաց զգործ:
 Արբոյ Գահէն տեսուչ սա փորձ:
 Անդառաղ և անագահ:
 Զանկեղտ անուն փայլեաց ցմահ:

Ասոն այսորիկ յեշեցեք, ով անցաւորք յեշեցեք:
 Զահր Զովհանն յեշեցեք յաղթմա ձեր յեշեցեք:
 Տ'նանի 'ի 1761 ռւմմա, փոխն առ Աստուած 'ի 1834, ռւմմա 'ի 24 հոկտեմբ. 72 ամաց:

Ճանաչութիւնք:

(1) Ա. տիսնանեցաւ 'ի 5 օգոստոսի 1836 ամի, և ամփոփեցաւ 'ի գերեզմանատան Խօջեանց մերձ շիրմն առն իւրոյ:

(2) Հայրն Զովհան վասն ձեռնադրութեան իւրոյ ըստ պահանջման արքեպիսկոպոսին Ներսիսի 'ի 12 յունվարի 1821 ամի այսպէս զրեաց. «, Բոտ ինդրանաց Լ. ջմիածնեցի զիւղացւոցն որ 'ի Ալաղարշապատ, նախ ձեռն դնէ սուրբ խաչիւ, աղօթիւք և բա-

զում խրատիւք Տէր Ղուկաս սրբազան Կաթողիկոսն ամենայն Հայոց, և ապա հըրամայէ հարազատ զործակալին իւրոյ հիւրապետ Զովսէփ արքեպիսկոպոսին ձեռնադրել զմեզ 'ի վկայարանի սուրբ մօրն Պայտանեայ դաստիարակին որբոց Հռիփսիմեանց, որ և նա 'ի ռւմմա թախն Հայոց, մարտի 12, (1794) յաւուր տնաեսի կիւրակէին հանդերձ հինգ օծակից եղբարք ձեռնադրեաց զահր Զովհան Սարգիս սեանա յ33 ամի կենացոյ քահանայ Լ. ջմիածնեցի ժողովրդոց: Թախ կենացոյ սկսեալ 'ի ռւմմա էն ժամանեաց 'ի ռւմհ, որ ժամանեցոյցն նմա փառք:

(3) Ասոն տարագրութեան Լ. ջմիածնեցւոց 'ի հայրենեաց Հ. Զովհան 'ի համառօտ պատմութեան իւրում զԱլբաց Արքայէն Հերակլայ և զյետագայ անցից Արարատեան Շի, (որոյ հատուածք ինչ ինքնաձեռագիր միայն գտանին առիս), այսպէս զրէ. «, Առ օրին' որ էր թուականն մեր ռւմմա և յապրիլի 17 վարեցին զմեզ արտաքս 'ի հայրենեաց մերոց, «, Բայց յերգն (զոր ունիմք գնել 'ի ստորեւ) յօրինեալ վասն տարագրութե իւրեանց, ամսով յառաջ տանի զժամանակն այսպէս գնելով:

„Յորժամ եհաս թուականն հայոց մի հազար
եւ երկերեւը յետուն երեք հաւասար
Մայիս ամսոյ 'ի տասն եւ եօթն' օրն չար
Բաժանեցաք 'ի հայրենեաց քցճահար՝
եւ տարագրեք եղաք յաշխարհ մի օտար:

(4) Այս Արհի կոչելը Հինգրանի նահապետի,
զի նախ քան զինն իւր միաբան եւ վա-
նական Լճմիածնի վասն հաւատոց կրեալ
էր զբաղում չարչարանս 'ի Տաճկաց 'ի Պո-
լիս. եւ Ղաեղարքա՛նք՝ զի առ ժանտամահու
տարածելոյ երբեմն 'ի զանազան տեղիս Հա-
յաստանի առ փարատելոյ զախտն զայն շը-
ջեցուցեալ էր զՂաեղարքն սուրբ աստ եւ անդ:

(5) Սահտարածամ ժանտախտն եղև
յամսեանն մայիսի 1811, եւ տեւեաց աւուրս
150 ըստ գրելոյ Հօրն Յովհաննու. յերգն
(զոր ունիս տեսանել զինի) երգեալ 'ի վե-
րայ ժանտախտն:

„Էր Թիւն հազար եւ երկերեւը եւ վաթուոն
'ի մայիսէն սկսեալ ցաւուրս եւ յետուն:

(6) Եւաղիստիոս մանկանց ճարակեցաւ
յամին 1815. զորմէ Յովհան 'ի տապանա-
գրի Յարութիւնի եղբորորդւոյ իւրոյ այս-
պէս ասէ.

„Յարութիւնս հնգամեայ՝
Զաւակ Գէորգեայ,
կից վեմին՝ որ կայ,
Տաղիկ հարուածովք
Եօթնհարեւը մանկութօք
Թուեան առ Տէր փառօք:

(7) Յամսեանն ապրիլի 1816 ամի:

(8) 'Ի նոյն ամի 'ի վերջ գարնան, առ-
տի դարձաւ յամսեանն սեպտեմբերի:

(9) Բնակարան նորա կից իւրաշէն սուրբ
Գէորգ եկեղեցւոյն Լճմիածնեցւոց 'ի Հա-
լաբարն գրսի (որ զինի իբր 20 ամաց մահ-
տան նորա կառուցաւ վայելչակերտ ձեով)
կիսով չափ էր գեանափոր, որ հազիւ բո-
վանդակէր զերկու կամ զերիս անձինս 'ի
ննջել, եւ միանգամայն էր մառան նորա
եւ խոհարան միով լուսամտիւ եւ միով դը-
րամբ: 'Ի վերջին ամի կինաց իւրոց ըստ
կարի Թախանձելոյ իմ եւ այլոց յաւել զմի
փոքրիկ սենեակ ոչ հեռի 'ի հնոյն 'ի տեղ-
ւոջ պարտիզակին իւրոյ:

(10) Ղարաւոր աշխատութիւնք Հօրն Ոս-
կերչեան են իմաստալից նամակք գրեալք
քնդ ժամանակս ժամանակս առ այլեայլ
անձինս: Քարոզք 'ի կիւրակէս մեծի պա-
հոց եւ յայլ հանդիսաւոր աւուրս: Համա-

նօտութիւն պատմութեան պատերազմին
Հերակլէայ ք. արքայի Արաց ընդ խանին
Երեանու և տարադիր առնելոյ նորա անտի
զբնակիչսն Երեանայ: Երգ ընդ գաղթումն
իւրեանց 'ի Տիւրիս. Երգ 'ի մահտարածամն
1811 թուականի. Խորատ մանկանց: Գլխ-
խատառք տանց երկց երգոցն շաղկապեն զա-
նուն Հօրն Ոսկերչեան, և այլ մանրա-
մասն գրուածք և ոտանաւորք:

(11) Խաչատուր էր աւագ քահանայ
Եջմիածնեցի Թախտակից և տառապակիր
ընդ նմա 'ի Կարո, յԱնի, 'ի Երակ և
Հուսի յետոյ 'ի Տիւրիս:

(12) Յարութիւն՝ որդի Ետուածաորդ
Եջմիածնեցւոյ Երարատեան կոչեցեալ՝ էր
աշակերտ Յովհաննու Ոսկերչեան յոր 'ի
մանկութենէ գնացեալ 'ի Պետրբուրգ, և
յառնալն կեանս իւր յարդելով և չմտա-
նալով ղերախախտ նորա՝ զամենայն արձա-
նազրութիւնս և զպատմութիւն արշաւա-
նացն Հերակլէայ 'ի Հայս և այլոց ինչ
ինչ ժամանակակից անցից ետ տպագրել
գաղղիւրէն 'ի Փարիզ. զորմէ յիշէ Հ.
Մինաս վարդապետն Բժշկեան 'ի Ճանա-
պարհորդութեան իւրում 'ի Լեհաստան
յէջ 69 և 73. և Հ. Եփրեմ, Չաղը-

Ճեան 'ի Համառօտ աշխարհիկ հայերէն
պատմութեան իւրում տպեալ 'ի Վինն-
նա յամի Տեառն 1851. յէջ 286: Եւ 'ի
Խանասեր ամսական լրագիրն Աստուածնու-
պօլսոյ 1851 ամի յէջ 397—յ401. որոյ
բուն բանք են այս առեալ 'ի Ղաղղիացի
Ալաբքօթի Թարգմանութենէն:

,, Յովհաննու Ոսկերչեան Աղաբ-
շապատու քահանայի ժամանակադրութիւնք
և արձանագիրք. . . զորս գրեաց 'ի ինդրոյ
Յարութիւնի Ետուածաորեան. . . ու 'ի
Փարիզ գտանելով առաջարկեաց ինձ ղժա-
մանակադրութիւնս Ոսկերչեան Թարգմա-
նել ընդ ինքեան 'ի բարբառ Ղաղղիացւոյ.
և տեսեալ իմ՝ Թէ պարունակութիւն նոցա
էր հեռաբերական, սիրով յոնձն առի զա-
ռաջարկութիւն նորա: Եւ հայերէն չգի-
տէի, բայց պարոն Յարութիւնն բառ առ
բառ Թարգմանեաց ինձ ղբնագիրն ռուսե-
րէն, ուստի ես փոխեցի 'ի լեզու գաղ-
ղեական, ,

,, Ժամանակադրութիւնք Ոսկերչեան
բովանդակին զըջման 54 ամաց (1751—1804):
Յինն գլուխս ամփոփելով պատմէ ղժշուա-
ռութիւնս հայրենեաց իւրոյ, զորս հասու-
ցին Աբաց Հերակլ Երբայն և որդի նորա

Լէքսոնդր , () մար Խանն Լէզիեաց և Պարսից Լիայ Սուհամմէտ Խանն : Լէստրիկ եւն Լըարատեան աշխարհի , Լէֆմի-աճնայ , Սաղարշապատու , Լըրեանայ , Լա-իւիլեանայ և Լըցախու հարուածքն . որոց պատմիչն ականատես լինելով՝ աւանդէ : Պատերազմն Հիլիանովն ընդ Պարսից տայ վախճան պատմութեան թշուառ անցիցն , զորս զրէ Ռսկերչեան : Եւ այս զօրապետ Ռուսաց յետ յաղթելոյ թշնամեաց գաղ-թեցուցանէ զմասն մի Հայոց (ընդ որս զըտանի նոյն ինքն Ռսկերչեան) 'ի Տիւխիստտաիլիթաղն և 'ի Հաւլարս : Բայց որպէս առէ նա ինքն (ք Ռսկերչեան) , Լէսկարելի՛ է ինձ տալ զկատարեալ պատմութիւն ամենայն անցից աշխարհին Լըարատայ , զորոյ պատմութիւն յետ Լապրել պատմագրի չ'է գրեալ որ : . . . Պրեալէր իմ երբեմն զճիշդ յիշատակարանս զմերոյ պատմութենէ 'ի 1751 թուականէն մինչև ցառուրս իմ , բայց յաւերածս իմ կորուսի զայնոսիկ , . . . Պատմ . Ռսկերչեան , գլ . եր . 244 :

'ի վերջ պատմութեան իւրոյ իբր յաւելում յարէ զքանի մի արձանագրութիւնս զորս 'ի հալածիւն 'ի թշնամեաց և

'ի վախճին 'ի գաւառէն Լըարատայ ժողովեալ է : Օրմանալի՛ և սրաառուչ գործ հայրենասիրութեան է այսր ծերունի Սաղարշապատեցւոյ , որ անցանելով ընդ մէջ աւերակաց՝ արարեալ է զնսութիւնս , յորժամ 'ի չորից կողմանց արշաւանք թընամեաց նոր 'ի նորոյ ընտին զհայրենիս նորա աւերաիօք , . . .

(13) Թաւմաս վարդապետ յաջորդ Սըր-թանիսի արք եպիսկոպոսին Հնդկահայոց և նուիրակ Լէֆմիաճնի 'ի Հնդկիս՝ պատմէր , թէ գիտնական Լնդգիացիք ամանք տեսեալ զՅովհաննապիր տաղարան Պետրոս արք եպիսկոպոսի Լիւսմալեան Բերդումեանց և զարմացեալ յոյժ ընդ շքեղակիւծ գրչութիւնն՝ ոչ հաւատայլին , թէ ձեռագիր իցէ այն :

(14) Լէս այն աշակերտն է Ռսկերչեան , զոր յիշեցի 'ի վերոյ 'ի ծանօթութիւնն (12) :

(15) Լաւջին և մեծ խօլերա ճարակեցաւ 'ի Տիւխիս և ընդ ամենայն Սրաստան յամենանն () գոստոսի 1830 ամի :

Լ .

Լըձանագրութիւնք Հօրն Ռսկերչեան արտագրեալք յինքնաձեռագիր օրինակէն նորա , որք սկսանին այսպէս :

Յահէ Պարսկց երբեմնագէտ փախստեայ անկանէ աք-
 'ի սահմանակից գաւառսն Արարտեան Յի և 'ի
 պատահին հին շինուածոց՝ զարձանագիրսն փո-
 խեալ 'ի քարտեղ, և այն որքան և ներքե մեզ
 ժամանակն, աշխատակցութեամբ 'ի Քրիստոս հան-
 դուցի ալ եղբօր մերոյ տէր խաչատուր Քահանա-
 յին Էջմիածնեցւոյ, զի թերևս յապալս պիտո-
 յայրի մեզ կամ արանց բանաւորաց: ('ի թուին
 հայոց՝ ում ծգ, մայիսի ծէ):

Յովհանն չախմուշ Էջմիածնցի:

Արշաւադուր Սարգսիսեան Էջեղեցւոյն որ դեռ
 Գարնի 'ի Շիրակ գաւառի 'ի չարամիջի աստի
 Սարգսի Գեորգ, Գրեալ արարաւորսս 'ի հարաւային
 չորսն 'ի վեր քան զարշապ Էջեղեցւոյն:

Շնորհին Արտուրոյ՝ ես Ահաբում
 իշխանաց իշխան և անթիպատրիկ որդի՝ Վա-
 րդուրի իշխանի Հայոց մեծաց 'ի ցեղին
 Պալաւանի և 'ի զարմից սրբայն Վարդուրի
 Հայոց լուսաւորչի, որ յաղագս 'ի Քրիս-
 տոս յաւոյն հիմնադրեցի զսուրբ և զտիե-
 դերական ուխտս Սարմարաշին, սկսեալ 'ի
 նէ թուականին Հայոց՝ յաւուրս Սմբա-
 տայ որդւոյ Աշոտոյ Հայոց թագաւորի մին-
 չև 'ի ժամանակս Յովհաննիս որդւոյ Գաղկայ
 Հայոց շահնշահի առն իմաստնոյ շնորհ և
 խաղաղարարի, և 'ի թուականս Հայոց՝ նճԷ:

և կատարեցաք մեծ ջանիւ և բաղում ծո-
 խիւք ես և մայր իմ Դուշին Հայոց տիկ-
 նաց տիկին և եղբարք իմ Սասակ իշխա-
 նաց իշխան, որ նահատակեցաւ 'ի Թուրքաց
 պատերազմին և Ազլխարիպ Հայոց մարդ-
 պան և մանուկն Համգէ՝ որք էաք ամե-
 նայն տամբ և տոհմու հաւատարմիք տե-
 րանց մերոց՝ և նահատակեալ 'ի վերայ
 տանս Հայոց աշխատութեամբ և արեամբ
 մերով և որդւոց մերոց, և զանճոց առա-
 ւաթեամբ և ամենայն հնարիւք խնդրեալ
 զխաղաղութիւն Յիս և զհաստատութիւնն
 եկեղեցեաց, շինեցաք և այլ բազում ե-
 կեղեցիս և վանորայս, բայց զտեղի հան-
 դատեանս մերոյ առաւել պատուով մեծա-
 ցուցաք և լիացուցաք ամենայն գոյիւք լե-
 րամբք և գաղութիւք, աւանդեցաք 'ի սա գեօ-
 ղըս և աղարակս գանձադինս, զԲաղարանի
 գեղ և զաղարակն իւր, զՎաղինս և զՊո-
 տանին, զԱրագէճ և զՕղազատայ՝ Օտո-
 մանէն և զՕեղնկայն, 'ի Յօշականի այ-
 գիք և երեք ջաղաց՝ և երկու ջաղաց 'ի
 Վաղին, Աշտարակի այգի՝ 'ի Կարբոյ գաշ-
 տի այգի, 'ի Սերիկէն այգի, 'ի Սքիւն
 այգի 'ի Սրենի այգիք, 'ի Միլի աներ և
 կղպականի, և զարդարեցի զսա ամենայն

կազմաթեանք 'ի յիշատակ յաւիտենից մեզ
և որդւոց մերոց ; և կարգեցաք 'ի ձեռն
սուրբ հայր Արքեմիայ և որ զինի յաջոր-
դեցաւ Սաթմեանէս նորին որդիացեալ՝ և
փոխարէն հասուցումն ընկալեալ մեր 'ի
ժառանգաւորաց սուրբ ուխտիս տարին զ
քառասունք անխափան մինչև 'ի դալսս
տրն Քրիստոսի : Արդ թէ որ 'ի մերոց
կամ յօտարաց աւագ որ զմեր տուրս պա-
կասեցնէ՝ կամ հայր որ զմեր ժամն խա-
փանէ, ինքն որոշեալ լինի 'ի Քրիստոսէ և
դատող նորա սատանայ լիցի և մի տեսցէ
նա զփառս Աստուծոյ : իսկ որք հաստա-
տուն պահեն զաւանդս մեր, օրհնեալ եղիցին :

Աջատագիր վերանորոգութեան նոյնոյ Սարգիս
բաշէն Ռեմաշոյ եկեղեցւոյն յարապին նոսի 'ի
հիւսիսային որմն :

'Ի ժամանակս բարեպաշտից և աստ-
ուածաւորաց պարմուտց մերոց Աթապակ
Իւանէի և Սանդատոր Թախտոցէիս շա-
հանշահի՝ հրամանաւ սոցին վերստին նորո-
գումն եղև հրաշափառ տաճարի Աստուծոյ
մօրս լուսոյ սրբոյ կաթողիկէիս Սարմա-

բաշինոյ՝ 'ի ձեռն որդւոց Ապուղամբի մա-
գիստորոսի տէր Վարդգորոյ արհի եպիսկո-
պոսի և հարազատի իմոյ Սարքին Թուանց
Վարհամայ իշխանաց իշխանին զարմից և
շառաւիղաց սրբոյն Վարդորի շինողն 'ի հե-
մանց մեծաւ տենչմամբ և յուսով զսա-
վառն բաղմագումար քահանայից, և պար-
գեւեալ արդիւնս յօլովս գեօղորայոս յայ-
գեստանս կուղպականի և ջաղացանի՝ որ և
ցուցանէ իւր արձանագիրն մի ըստ միջէ՝
և փարթամացուցեալ ամենայն գոյիւք առ
'ի ընդ և առաւելու զպէտս կարեորո
զիւրեանց և զեկաց, և ունէր ժամանակ
կերև ոչ սակաւս : զե աւերեալ էր յան-
րինաց՝ և զվանքս զեղ արարեալ և զկա-
թողիկէս բերդաման ամրացուցեալ, և
կայր 'ի խաւարի և 'ի սգաւորութեան, զըր-
կեալ յամենայն գոյից մինչև յաւուրս յայ-
սոսիկ : ✠ Իսկ 'ի Խհգ Թուականիս հա-
յոց՝ քաջ և արի զօրականն Քրիստոսի սի-
րելի եղբայրն իմ Սարկիս իմով կամակ
ցութեամբ խորհուրդ բարի 'ի միտ արկեալ
ազատել զսա 'ի տրտմութեան և 'ի զազկը
մթնազգածութեան հասուցանել նախկին
փառաւորութեանն՝ հանեալ արտաքս զշե-
նականսն և եղև բնակարան սրբոց քահա-

այից և կրօնաւորաց հաճոյացելոյ Մատու-
ծոյ: Օտարեացիք զսա սպասիւք պայծա-
ռագգետաւիք և սրբութեամբ ոսկեղէն և
արծաթեղէն և հին և նոր կտակարանօք ե-
կեղեցականօք, և բնծայեցաք 'ի սմա նը-
ուէր զմեր հայրենի գեղն Օսղատայ՝ Կ և որ
'ի վանիցս հաղիս վերայ շինեցաք՝ և անուա-
նի տիրաշէն: և 'ի յայտիցս գետոյն ջա-
ղացանի՝ որ կան 'ի կարմնջէն 'ի վայր և 'ի
վեր, զետա գհող և զոր ինչ 'ի սկզբանէն
ունէին: և 'ի քաղաքիս զմեր պապէնի հայ-
րենիք եկեղեցին զսուրբ Ստեփաննոս բոլոր
ամենայն ժողովրդեամբն, և երկու այգի 'ի
Սարմատի որ 'ի նախնեացն մերոց 'ի մեղ-
էր հասեալ, և միաւորեցաք զվերի վանքն
մեծ վանիցս իւր ամենաստացութեամբ և լեցի
հրամանաւ միոյ առաջնորդի: Մինչ այս
առ այսչափ կատարեցաւ, առ ժամայն գե-
ղեցիկ եղբայրն իմ՝ Խարիւի մագիստրոսն
գովեալն ամենայն լեզուաց մարտիրոսացաւ
'ի սպաներադմն անօրինաց և միայն մնացի
ես Վրիգոր եղիւլ՝ և զըկեալ 'ի նմանէ:
Ըմարմին նորա բերեալ Թաղեցաք առ զը-
լան սրբոյ կաթողիկէիս մերձ առ Նշխարս
հաւոյն մերոյ Սարհամայ իշխանի: և փո-
խարէն հատուցին սպասաւորք սորա ընդ մե-

րոյ արդեանցս զոր արարաք զկաթողիկէիս
դաւադ խորանին պատարադն յանուն նա-
հատակին Բրիտանի Խարիւի կտարեւ
յամենայն աւուր 'ի սկզբանէ տարւոյն մինչև
ցկատարումն տարւոյն՝ յայսմ հետէ մինչև 'ի
ծագումն Որդւոյն Մատուծոյ: Որ սք խա-
փանէ կամ շորդեւ ջանայ յընչից եկեղեց-
ւոյս՝ սրոշեցի 'ի փառացն Մատուծոյ և
զրկեցի 'ի մշտնջենական կենացն, կատա-
րիչք գրելոցս օրհնեցոյն յՄատուծոյ և 'ի
սրբոց նորա յոգի և 'ի մարմնն: ամէն:

Համառօտն արշահագրի Հաղթապառ որքն Նշան
եկեղեցւոյն որ գրանի 'ի հեռոնացին որմն՝ Թեք
'ի րանին:

'ի Թուին Հայոց՝ նև, Սարատ և
Վարդէն Հայոց Թաղաւորք կանգնեն ըլ-
Հաղթապառ սուրբ Նշան եկեղեցին:

Ի յերէրին Արարաց 'ի գեղն () զուշու ասաց-
եալ, որ Տերչ է ասողսին Աւուր 'ի գեղաց եւ-
հուս Ժամոց է եկեղեցի շալոյ Ձլակ հաւնուի-
նէն, Բայց աւերեալ բոս Տեճի հասին՝ որ իբր փա-
նայն զեկեղեցեան գրեալ հայր այս արչանագիր
ասանց Լուսինն:

Եւ շատն որդի Ասականայ Գըն-
թանոյ աւեժարար ըզնացեալ վախազմամբ
յորինեւ աեղն ապաւինի 'ի հանդերձեալն
վասն յոգնահամար և բազմամեղ անձին
իմոյ յոժարութեամբ սրտի իմոյ խորհեցայ
շինեւ զեկեղեցիս զայս նախօրինակ վերին
Երուսաղէմի ողորմութեանն:

Եւ րչանագիր նորագոթեանն հայոյ () զուշու գե-
ղն էկեղեցոյն:

Եւ Աշոտ իշխանաց իշխան որդի Գեոր-
գեա առն քաջ և պատերազմով հաւա-
տարիմ եղեալ տան շալոյ աւի բարձ և
պատիւ յԱշոտ շահնշահ և 'ի յորդոց
իւրոյ Սմբատայ և Գալիկայ և յամենայն
Թագաւորաց, աեօի զմայր քաղաքիս և տա-
ճարիս Արտուշոյ զապականումն և նորո-
գեցի նձ ամի Պարթևի' և 'ի գալ միւս

ամի եհաս ինձ հրաւեր վերին արքունին ըզ-
մեղս ինձ խաչ:

Շաղթապոս որբէ Աշանի 'ի Տեճահաւոց գաւելն
յահեալ հոռն հանգնեալ էր խաչ ասրեայ՝ յա-
րոճ հայր գրեալ այս յեշտարհագիր:

Նժդ Թուին, 'ի հայրութեան Աե-
մեռնին եւ Արտմ վերականգն եկեղեցւոյս
կանգնեցի զսուրբ Խաչս, ինձ աղօթս ա-
րարէք:

Գերեզմանագիր շահապոյս արարոյ Տեճի եշեա-
նի Աշանի 'ի նոյն արեւելեան գաւելն:

Եւ շնուար որդի Ավանն իշխանաց
իշխանի՝ անժամանակ ելի 'ի կենաց և սուգ
մեծ Թողի ծնողաց իմոց, արդ որբ կարդայք
զեա յաղօթս յիշխանի, Թուին նհր:

Մին ագալի ասողսին արեւ զեկեղեցի Տեճի որ
յարդաքին հոռն էր իբր Տեճ հաւնուիէն երեալ
'ի վերայ երկոյ ասորիճանայ 'ի գեղնին, յորոյ յե-
րախնշեալ խորանն հաւնուիէն եկն արչանա-
գրութեան զանազան հերպեւ, յորոյ զմի օրինա-
կեալ փոխեցաք 'ի ասորիէն ինձ 'ի ներքին հոռն

Երէջարարան լաւանդոս և հոգնաբեր խորանոս շէ-
ղախերայ եր յօրինեալ:

Ստան ատուածապատիւ և հոգեւոր
Տեառն Պետրոսի Հայոց կաթողիկոսի, և
'ի Թագաւորութեան Սմբատայ որդւոյ Պապ-
կայ շահնշահի' 'ի նմե Թուականիս ես
Լալըարիս մարգարան որդի Պրիգորայ իշ-
խանի և Թառն Լալըարի և եղբայր Աս-
բանայ և Ստանայ շինեցի զսուրբ Փրկիչս
'ի մայրաքաղաքս յԼիւնի, շատ ջանիւ և մե-
ծածախ գանձիւ. և զնեցի 'ի հայալ ըն-
չեց իմոց կողմախանի դ, և ձիւթահաբ
և այգի և հողեար և ետու սուրբ Փրկչիս,
և զարգարեցի ոսկով և արծաթով և ա-
կամբք պատուականք, և ետու աւետարան
և տօնական, և նորոգեցի հին և նոր կը-
տակարանօք:

Վարչեալ 'ի նոյն քաղաքն Լիւնի թոյր ինչ զսու-
րաբանեայ Լաւորարայն՝ հառապեալ է Բեժ Կո-
նստիկէ եկեղեցի, որոյ արչանագիր շինուեանն
էր 'ի հարաւային հոռե և Բարձր 'ի նշարանե
առայ, և 'ի դեղիս ինչ Գրեալ յառաջին արաւա-
ղոր 'ի Բանտ-Լեւնե հոգնայ շէղե հար ընկեան-
լոյ: Բայց յարեալեան ոհեան հոգն արանն հոյր

Գրեալ այս արչանագիր տառնց Լաւորար:

Վարձը որորմու Թեալը բարերարին Լիւ-
տուծոյ՝ ես Լառն մագիւտորոս մեծար-
եալ 'ի մեծախառ Թագաւորութեանցն 'ի
գեղ զարդու՝ և 'ի տիւ մանկութեան ի-
մոց եկի յարեալ 'ի գեղեցիկէն բերդս
յԼիւնի, բարձրացալ ըսկանգալ զպարիսպ
սորին կարկառակոյտ արձանօք և հաստահե-
ղոյս ամբութեալ՝ և 'ի յիմոց մեծածախ
գանձուց ածի ջանիւ ջուր յորդարուիս 'ի
միջ ամրոյիս՝ յուրախութիւն և 'ի զօլա-
ցումն ծարաւեաց. բերի ոսկի մատանեա-
գիր ազատութեան զնքնակալ ծիրանածին
Թագուհւոյն վասն պախտից տանց քաղա-
քիս և Թաստակին զոր տանամ յամէ չտի-
ութից լտերց, այլ և 'ի խնդրոյ իշխա-
նաւորացս խալիանեցի և զգիւտ երկուց լը-
տերց զոր տայր մութայիւն զայս ամէն:

'ի Լառն գաւառին 'ի Սարաբլուր հոգնեալ
Էլլին եր ամրոյ պարսկեալ հին՝ և 'ի նմա եր-
հո եկեղեցի Բիւլի և թոյր, որոյ 'ի Բիւլիին հոյր
Գրեալ այս արչանագիր:

'ի նղթ Թուականութեան Հայոց՝ ես

Կորիկէ Թաղաւորս շինեցի զայս տունս վասն
մեղաց Թողութեան և արևշատութեան ի-
մոյնդ՝ ձեռամբ Աշոտ մարզպանին :
(Այս և գիր ի քանակութեան անուան միոյ
յունարէն) :

Հաղթարտ ընդ Յորոյն դէպ յարեալս միոյ Ժա-
նա ճանապարհի 'ի գեղարման էր խաչար մե ան-
կեալ 'ի գեղնի, յորում յերտառս հոսէ հայր Գըր-
եալ այս յեղարմագիր :

Ալ Թուին՝ ես տէր Սարգիս առաջ-
նորդ սուրբ ուխտիս Հաղբատայ՝ շինեցի
զձաղացս և արարի ազատաղաց , արկի և
զայդիս՝ անկեցի և զդրախտս զանազան մըր-
գարեօք 'ի փառս սրբոյ Աշանին և 'ի վա-
յելումն տանս Հաղբատայ, Արդ՝ եթէ որ
զսա 'ի Հաղբատայ հանէ կամ աւերման
պատճառ լինի 'ի մեծաց կամ 'ի փոքունց՝
կամ առաջնորդ՝ որ սմա շինութեան չձա-
նայ, այնպիսիքն որոշեալ լիցին յԱստու-
ծոյ՝ և ընդ որդւոյն կորստեան ելցն 'ի լա-
ւարն արաաքին և յորդն անքուն :

Երկրացեալ զխաչարմէն Երեւոյս և այս Բան
գրեալ աս խաչին :

Ալ Թուին ես տէր Սարգիս Առաջ-
նորդս Հաղբատայ կանգնեցի զԱշան Տե-
րունական՝ զէն հաւատացելոց և պահա-
պան Թաղաւորաց մերոց Կիւրիկէի Սմբա-
տայ և Վաւթի զարմի սոցա :

Հաղթարտ սուրբ Աշանի արեւմտեան Ձեռակա-
տոյց Գաւթի շինութեան արշանագիրն է, որ հայ
գրեալ յարարին հոսէ յորմն հիւսիսային :

'ի Թուին Հայոց՝ իլ Ի Լա Սա-
րիամ գուստը Կորիկէի արքայի՝ մեծ յու-
սով շինեցի զտունս աղօթից 'ի վերայ հան-
գատարանացս մեր հօր, քուեր իմոյ Ոսո-
սուքանայ և Սարիամոյ թաւարայ և ինձ
Սարիամու, Առաջնորդութեան տեառն
Բարսղի արհի եպիսկոպոսի, որ և աւարտե-
ցաւ 'ի ձեռն նորա : Արդ որք մասնէք ի
դրունս սորա և երկրպագեք սրբոյ Աշանին՝
յիշեսցիք յաղօթս զմեզ և զնախնի Թաղա-
ւորս ազգօքս մեր որ հանգուցեալ են առ
դրունս սրբոյ կաթողիկէիս 'ի Բրիտանոս
Յիսուս :

Հաղթանակն ուրիշ Լեւոնի արեւելեան գաւառին 'ի
յորքն հայ գրեալ այս գեղեղման գիր:

Բրիտանոս ողորմի Ապէի իւրում գա-
լըստեանն: Թուական ոճ:

Ի Երեւան գաւառին 'ի գեղն' որ այժմ ան Գոր-
քնի' րեւի 'ի հմա ղեկեղեցի յոյժ Կրաշախէրա-
նեանէ հաւառութեալ, որ և զարջանագիրն ունի
արքայադատ 'ի հիւսիսայնոյն արքն այս բան:

Երբհիւ և ողորմութեամբ մարգարի-
րին Մատուցոյ ես Օգոստոս Մանգա-
տոր Թախուցէս Միւր սպասաւար Հայոց
և Սրաց, որդի մեծի Սարգսի գանձագիրն
արարի զհռչակաւոր սուրբ ուխտս Հառի-
ճայի իւր բնական հայրենատիրացն յաղագս
կենդանութեան տեառն իմոյ բարեպաշտ
Թաւմար Թաղուհայ, և վերիութեան ինձ
և հարազատ եղբոր իմոյ Իւանէի' և զաւ-
կաց մերոց Եւհաննէսի և Մարգարիտի, և ծնո-
ղաց մերոց Եւհաննէսի 'ի սմա ամբոց և զկա-
թողիկէս բազում ծախիւք, և զարդարեցի
ամենայն սպասիւք և սրբութեամբ, և զիմ
գեղն' որ իւր մերձ 'ի սուրբ ուխտս զՍոկո-
րիսն, ընծայեցի սուրբ Մատուցածնիս բա-

լոր ամ հաղահատով սարմն և ջրմն, զոր բը-
նական լեալ էր. և ետու ջաղաց մի դետիկ' որ
դիաղաց կոչի, ջաղաց մի յիշի գլխի ձորին, և
պարտեղ մի ծաղկուց ձորին, այգի մի յի-
րեան, և այգի մի Թալին: Եւ զաւաճին
սահմանքն' որ բուն լեալ էր հաստատեցի,
'ի սահմանականէ 'ի Հառիճոյ գետն' կող-
մարդով գրեթովն ցամաք ձորովն ճինարին
հատովն զամբից ձորովն արեան աղբիւրովն
հին Հառիճայով. և եզի սահման զայս' որ
յաւագ խորանն պատարագել զԲրիտանոս
յիմ անուն հանապաղ: Արդ' որք հա-
տատուն պահեն զյիշատակս մեր օրհնին
յիստուցոյ և յամենայն սրբոց. իսկ որ հա-
կառակեն և հանել ջանան փոքր ինչ կամ
մեծ զանէծս Սայենի և զՅուդայի ժա-
ռանգեցեն և կրկին նշովեցին յիստու-
ցոյ. թէ որ բռնութեամբ և ուժով տանի'
յիժ հայրապետացն և ամենայն սրբոց ե-
ղեցի նշովեալ: Գրեցաւ կտակս հաստատ
'ի Թուխն ոճ:

յ() Եւն գեղ ուրիշ Հայրապետին Տերայ Յո-
հաննէս օհնեցաւ րեւսի շէնս Տե մաւրաշ' որոյ
աւերին իւրաճաւ անհէր լեւ իղեր ինչ. որոնեալ
շաւրջ զնոյն գաւառ իւրաճաւ Տե անհէալ 'ի գեղնի:

շրջեցոցեալ շաշն՝ երեւցաւ զիւր արշառագրութեան
այն ինչ:

Յանուն Աստուծոյ եւ Ղարնդ Բը-
խար մէրաւքս բերի զմիւս (1), շինեցի ըզ-
հոգեառնս, կանգնեցի զԽաչս վասն եր-
կար կենդանութեան Ամիր սպասաւորին
Շահնշահի, և յիշատակ որդւոյ իմոյ Կա-
նանչին: Որք երկրպագէք, յիշեցէք 'ի Քրիս-
տոս: Թառական՝ ոչ է:

Հաղթարարս հոռիք՝ Աշանի եօթն խորանս հասա-
ցեալ շանգաշապատ արշառագրին է՝ որ հայ յա-
րեւելոց հոռիք հայնոց հոռիք՝ Աշան եկեղեցւոյն:

'Ի Թուին ողդ շինեցաւ զեղեցիւ-
ղարդ տաճարս Աստուծոյ՝ զարթոյցանող
փառաբանչաց Տեառն եօթն խորանաւ 'ի
տէր Համաղասպայ, որում ողորմեացի Քը-
րխառս՝ և տացէ 'ի լուսեղէն յարկաց իւ-
րոց ոգւոյ նորա, և Յօհաննիսի քուեր որդ-
ւոյ իւրոյ և սյլ աշխատողացն, զի բազում
ջանիւ շինեաց զսա 'ի յետին ժամանակս
Թաթարաց:

(1) Տիւ այսինքն Դիւք Զաւր աղբեր բերեալ 'ի Էսնէ:

'Ի Հաղթարարս հասարակաց գերեզմանն՝ յարեւմտեան
հոռիք հանգնեալ հայր խաչ Խաբեայ Բարձր՝ 'ի վերայ
երկոց աստիճանաց, որ աւելք արշառագրի այն-
օրինակ:

Հնորհուն Աստուծոյ եւ Յակոբ և
Մարգարէս յառաջնորդութեան տեառն
Համաղասպայ կանգնեցաւ զսուրբ Սար-
գիսս բարեխօս մեղ և Միսիթար վարդա-
պետին Քօբայրեցւոյ՝ և հօր Քարսղի՝ և նրն-
ջեցեաց մերոց: Որք երկրպագէք Քրիստոս-
ընկալ սուրբ Աշանիս, զմեղ յաղօթս յի-
շեցէք 'ի Տէր: յիշողք օրհնէք 'ի Տեառ-
նէ: 'Ի Թուին չի:

Հաղթարարս հոռիք՝ Աշանի հիւսիսային հոգման Հա-
մաղասպայ հոգեալ հոյակապ ձեռն եկեղեցւոյ արշառ-
ագրին է, որ գրանի 'ի վերին սեւեռ արեւմտեան դը-
րանն:

'Ի Թուին Հայոց չի 'ի տէրու-
թեան մեծին Շահնշահի Օսթաբարխային
շինեցաւ մեծափառ տունս Աստուծոյ 'ի
տէր Համաղասպայ, որում ողորմեացի Քը-
րխառս բարի հոգւոյ նորա:

Ի հիստորիային որոն սուրբ Նշանին հանգնեալ եր
խառ զարծայ՝ փորձուած խաղաղութեան պայման
երկնին, որոյ 'ի Լեւիտիկոս հոգեւոր եր այս
արքանագիր:

Թուին չիք, յիշխանութեան և տե-
րութեան սուրբ ուխտիս Աթապակ մեր
սպասաւար պարոն Սաղունին, ես տէր
Յովհանէս Կանգնեցի զկապս ամենաբերիչ
օգնական պարոն Սաղունին և յիշատակ
հոգւոյ իմոյ:

Պաշտօն իշխանի գերեզմանագիրն՝ որ հայ 'ի վեր
քան զգերեզման իւր գրեալ ընդ որմն սուրբ Նշ-
անին հիստորիոյս գաւթին դիպ յարեւելո:

Ի Թուին չիք յիշխանութեան
տեղւոյս Սաղունին Ես Պաշտօն որդի ի
պարսի և ամուսին իմ Ղաուդայ յազգէ
Սամկունեցի միաբանեցաք սուրբ Նշանիս
Հաղթատայ, և զսուրբ Գրիգոր Լուսաւոր-
չին՝ որ վկայիք սողոյք նորա Ճկոյթն առ
մեզ էր նախնեօք, զայն 'ի խնդրոյ եպիս-
կոսոսիս և միաբանաց ընծայեցաք 'ի սուրբ
կաթուղիկէս՝ և այլ արդիւնա: Տէր Յով-
հանէս և միաբանքս սահմանեցին տօն սուրբ

Գրիգորի ծովամտի շարաթ օրն՝ և զշա-
բաթն և զկիւրակէն զամէն եկեղեցիս պա-
տարագն մեզ առնեն. և ետուն մեզ առն
և այդի զինչ էլ միաբանի: Կատարիչքն օրհ-
նին ՂԱՍՏՈՒԾՈՅ:

Յիշեալ Սարմարաշէն եկեղեցւոյն՝ որ 'ի Շիրակ գա-
ւառին 'ի Կարաւային որմն հայր եւ այս արքանա-
գիր տառնոց Լուսաւորչի:

Շնորհիւն Լուսաւորչի եւ Սարխամ
Լճխաղաց և Հայոց Թաղուհի գուստր մե-
ծին Սենեքերիմայ՝ Թուն Գակիայ Հայոց
արքայի, որ ետու զսուրս 'ի սուրբ և 'ի
տիեզերական ուխտս Սարմարաշէն, առաջ
նորդութեամբ հօր Սաթմենէսի վասն Գակ
կոյ իմ պապոյն մեղաց Թողութեան և Կա-
տային իմ հանկանն: Աւ հատուցումն բա-
րի ընկալոյ 'ի սրբոց՝ զսեանն եկեղեցին
զսուրբ Պետրոսի Քրիստոս պատարագաւ
զտարին ողջն Կատային իմ հանկանն՝ մին-
չ և 'ի դաւաճոն Քրիստոսի: Լճրք եթէ
դք 'ի մեծամեծաց և 'ի փոքունց 'ի Հա-
յոց կամ 'ի Վրաց որ այս գրոյս հակառակս
և զիմ գեօղն զՏարուս 'ի յայս ուխտէս
հանէ՝ ինքն ելցէ 'ի կենացն Լուսաւորչի և

պարտական լիցի որեանն Քրիստոսի, և մի՛
տեսցէ զվսուս Մատուծոյ: Իսկ որ հաստա-
տուն պահեն զաւանդս մեր՝ օրհնեալ եղևցին:

Հաղթարտ ոտքք՝ Նշանի հիւսիսայնոյն փոքր
եկեղեցւոյ որչափութիւն է ասանց Լուսնանի:

Կամաւն Մատուծոյ շինեցաւ սուրբ ե-
կեղեցիս արդեամբք Խաթունին, որ էր
գուստր Հասանայ յաղգէ 'Կեսովմեանց' որ
բերաւ 'ի Խաչենոյ յամուսնութիւն Օւ-
քարիւս, որ էր տէր Վաղայ և Տաւշոյ՝
Վարդմանայ և տէրունականին և այլոց գա-
ւառաց, ընդ որում եկեալ եղբարք իւր Սե-
նքերիւմ և Սեադա՝ և փոխեալ 'ի Քը-
րիստոս եղան առ դրան կաթուղիկէիս Իսկ
Խաթունն վասն յիշատակի նոցա և իւր
շինեաց զսա, և ետ 'ի սա զսուրբ Նշանն
ոսկի, որ ունի մասունս, և զաւետարանն
մեծածախ՝ և սկիւղ արծաթիւք, և այլի մի
'ի Խաթունաշինի: Եւ ետ տէր Յովհաննէս
և միաբանքս Հաղբատայ տուաք սոցա քա-
ռասունք մի պատարագ 'ի տարոջն, ու լսա-
փանէ դատէ զնա Մատուծ. և կատարելքդ
օրհնեսցէ Քրիստոս Մատուծ, ամէն:

Ի գլուխ անոց Քասաղ գետնոյ՝ որ 'ի գաւառին
Լիպարան, յեկեղեցւոյ յաջ ակունք գրեալ հայր այս
որչափութիւն ասանց Լուսնանի:

Քրիստոս Մատուծ յիշեալ զՎաղար
Վանթանեայ տէր:

Հաղթարտ ոտքք՝ Նշանի արեւմտայն ասանց
էին գերեզմանք գրով և անգիրք, զգրեալն փո-
խարկեցաք 'ի Խարեղ, որս էն այսոցիկ ասանց
Լուսնանի:

Քրճանս այս սեմական է Սովետո-
սի սարկաւազին:

Իս շորս քաջ հետի 'ի նճուկն ցոյցին գերեզ-
ման մի էարձ և անշուք, զորմէ ասէին լէ Յո-
հան Պլաւ Վարդապետին է՝ և այն անգիրք:

Մի քաջ հետի 'ի Պլաւն Յոհաննէս էր ասանց
մի, յորում հայր այս որչափութիւն ասանց Լուսնանի:

Հօր մերոյ հոգեւորի Վաթայ վար-
դապետի Քորայրեցոյ է տապանս՝ յի-
շեալ 'ի Տէր սուրբս:

Հաղթանակն ստալէ՝ լիշինքն 'ի յիշեալ արեւմտեան
Ֆեմիստայի գաւթին եւն գերեշմանք եղինդդո-
տայ՝ վարդապետայ՝ Ռաֆաէլայ՝ Ռաֆաէլայ եւ
իշխանայ հաւասար յապաւինք, Ռայն անուանիք
գրեալ եւն 'ի վերայ Գաղատայն այն յետմէ որպէս
գրեալ 'ի ներքայ տառնայ Ռաֆաէլայն:

Տէր Գրիգորիս. Տէր Գրիգորիս
եղբայրն. Փիլիպպոս եպիսկոպոս Առնշեցի
Օսթրալի ե իւանէի բա եր որդի Յօհաննէս
եպիսկոպոսինն է այն: (Մատի վայր Ֆիանայն
է): Մարիամ դուստր Կիւրիկէի, թաւաւր
Թադուհի. Ռուսուդան. Բաւրիկայ, Կիւ-
րիկէ Թադաւոր, Աբաս Թադաւոր: Օսթր-
ալի ե իւանէի բայր՝ Անդանի: Գրիգոր ա-
միրայ: Աբաս Թադաւոր: Կիւրիկէ Թադաւոր:
Կաթմէլ: Թայիկի. Փուրթու խան: Ալ-
սակ: Սիբաս որդի Ռաֆանայ: Հանգէ: Գա-
ւիթ: Բարդ ամիրայ: Խոստրովիկ: Սրմ-
բատ: Սեադայ: Սեւադէրիմ: Խամէռատ,
Հասան: Այս է հանգիստ Մաթու-
նին. Աանայ: Սամա յ: Նուսթի. Ռու-
սուդան: Ինն եւ այլ եւս գերեզմանք ան-
գիրք՝ գրանդը եւ ծածկեալք 'ի նորոգ շին-
ուածոց՝ զորս չեղե հնար փոխարկել 'ի
բարտեղ. Այլ այդքանս ըստ բերելոյ ա-

մանակին փոխարկեցաք 'ի բարտեղ 'ի զրօ-
տան հնասէր խնամանոց, որք Թէ շահեցին՝
անաեւ մի արացեան յիշել առ Տէր զաշ-
խատողս սուրին զտէր Խաչատուր եւ զՅօհան
բաշանայս Լիւթիւմեցիս:

Բ.

Լեւոն Յակոբեան. Ա. Բաղանայի Ունիւրէն:

Յազարս տարադուլեթեան Ազարազատեցւոյ 'ի
Տիւրիս:

Յորժամ եհա թուականն Հայոցս մի հազար,
եւ երկերեւ յետոն լիւրք հաւատար.
մայեւ ամայ 'ի տանն եւ եօթն օրն չար,
բաժանեցաք 'ի հայրենեացս ըզմահար,
եւ տարադիւր եղաք յճ մի տար:

Որ դառնութեան, օր սղալոյ, օր լալոյ
աշա եհա մեղ ըստ զբոյն կանխելոյ.
զի ղեկեցաք 'ի Քրիստոսեանն Աթուայ
Աբրաամեան ձեացելոյն 'ի լուսոյ,
եւ 'ի նորին սուրբ մալուլեթանն գլոյ:

Հարստազօր լինէր Շահն Բաբական
եւ իւր որդւոյ ձեւամբն յղէր յերեւան.
վան այն եւ մերս իշխող փոյնն Մահմադ Խան
զմեղ վարէր արմատախել Շիրակեան,
առ անցս Արփոյ գետոյն առնել իջեան:

Աւ ճանապարհէն լեւնային Մալաբան,

մերձ յաւերանն Զարննելար հոգախան,
անդ սառն անձրեւ, այլ և հարկուտ յորդհոսան,
արար զմեզ մինչև յուրն ապաստան:

Որք և սառեալք, մասաղ մանկուիք մեր մեռան:
Ներ 'ի յերրորդ օր Համբարձման մեր փրկչին
մինչ ժողովուրդն Մարմարաշէն նստէին:
Բաժք մահահոտք յաւերանայ մեզ հասին,
Թէ ահա դայ առ ձեզ գերող զօր Զանդին,
վասն այն 'ի հող մեք ճեպեցաք Փամբակին:

Իք փախստեան օրն պատեալ մութն ամպով,
օր և հոսէր անձրեւն ցուրտ շնելով:
զօրն Սարուց Ղարափափա՛ն գոչելով՝
զհեռ մեռալ զմեզ հապաէր խրոխտալով,
երկնաբաւ և հրացանաւ վարելով:

Բամ բանակին Իշմիածնի խուճապէր,
եւ անաբն 'ի մէջ բեռանցն Թարգէր:
խուժանն ամէն հապճեալ ոտիւք փայլփախէր,
մարք և մանկուիք և պառաւունքն ճէր,
զի հետեոսս այլ ևս քայլել ոչ զօրէր:

Իք փորրիկ խումբ փորրիկ հօտի մեր Մանկախն,
որք քաջութեամբ ելին ընդդէմ ճակատին,
զգնտախ հըյ առ Թշնամին իջուցին,
եւ չար դադան զգլուխ նոցն շեջուցին,
նաե զաւարտ առեալս նոցա դարձուցին:

Յաւօք մոտք ապա 'ի ձոր Փամբակին,
շր Սղաղան Ղարայ անուն հրչէին:
անձրեւք, հարկուաք հեղեղապէս հոսէին,
հրեղեն փայլմունք և սրտմունք լինէին:
եւ անցք դժուարք, ւանդնդախօրք գեպէին:

Եւեալք անտի չուեաք յերկերն Լուսայ,

մինչև հասաք 'ի լեռուն Սարդարլոյ,
անդ դայք մեզ ձայն Թիգանթիցն դուալոյ
'ի Ռուսաց առ զօրս Պարսեց ձգելոյ
'ի մեծ մարտին յԻշմիածնի եղելոյ:

Զահանման վառեաց զօրս Ռուսաց
Յեցեանովն ընդ խաչախումբ հըլօրաց:
'ի դաշա այգեհայն Իշմիածնի արշաւեաց
հուլ 'ի վանն սուրբ կուսանացն Հաւփախմանց,
յորոց 'ի տօնն և զՊարսիկսն վանեաց:

Սեւս իջեան փախաք 'ի դեօն Օձուն
վասն ահն Թուրք և Ղաղան Բօռչալոյն:
բանակ հարեալ մերձ 'ի յամրոցս նորուն,
եւ հսկեաք ախ և զգեշերսն արթուն
'ի պահպանել զմեր ընտանեան երերուն:

Իբրեւ մնացաք անդ մինչ ցաւուրս հնձոց,
զեղան զմօք զօրն ապաստմբ Պարսիկսնայ,
որք աւարի առին զհօտն անասնայ
բեռնակարաց և կթանայն մերոց:
վասն այն եղաք որդէս զմի լքելոց:

Ապա իջաք 'ի ձորն Չալիկեղապին,
շր ճանապարհ տանէր զմեզ Սանահին:
Սանահեցեք 'ի մէջ երեսս դարձուցին,
հրացանօք, քարամբք զմեզ վարեցին:
եւ ոչ ետուն տեղն յեւրեանց ամրոցին:

Ծիւրեալ, ծիւրեալ ընդ դեռափովն գնացաք,
առ սաղարտն Հաղբատու մերձեցաք,
ընդ կերճս նեղս քարաժայռից ճնշեցաք,
մինչ առ կառւր քարանձաւին մեք ելաք,
եւ եբք Թէ յերկէ յերկենս բարձրացաք:

Նաւաղէր հաց մեր, նաե կերլէք անասնոց

ստատկանայր ահն է անօրէն Պարսկայնացի
զէ Աւերսանդը 'ի Հերակլիայ մին որդւոց
աւելալ զգորս Եւրոպայէն յԱրաղցւոց
ճիւղէն որսալ զմեզ 'ի ցանցլս նոցունց:

Իբրեցս վասն այս գերս արտասուօք գրեցաք
սա Սոլեմնիկի գաւառնաւորսն յղեցաք:
այլ 'ի նորէն օղեալ թնկէն մերժեցաք:
վասն այն անտի ինկալ 'ի Ենօղ դնացաք,
եւ յետագարձ 'ի Սառան անդ բնակեցաք:

Յեղեանոյն ընդ Յովհաննէս մեր Պետէն
յԱրարտեան պատկազմէն յետս եկին.
զմեզ բերեալ 'ի Բօսչալու Թուեցին.
զանուանս արուաց եւ իգաց մեր գրեցին,
եւ Յովհաննէս Առաջնորդին յանձնեցին:

Իսկ նա զԹամս եւ հայրախնամ սէր եցոյց,
զմեզ զստարս եւ զպանդախարս հանդոյց.
ամեալ Տիկիս 'ի Հաւարարն բնակեցոյց.
եւ նորաշէն եկեղեցիաւ շքեղացոյց,
որում Աստուած եղբեք մշա վարճատոյց:

Ողբ վասն Ժանհոսէի եղև 'ի Տիկի. եւ
որում էլ քառս նորս աստորաբեր
Երեմիա 2

Յաւաննէց բարեաց ողբերն յորդառատ՝ յոր
գաւատս,
մատակարարն երկին լերկրի զԹառատ՝ զԹառատ
յաղագս անթիւ մղաց մերոց վշառատ՝ վշառատ
յարեաւ խրատել զիօք հօտս եւր սպերատ, ա-
պերատ:

Օ՛չ Թէ որքան խաղաղութեամբ խնամք, իր-
նամք,
եւ որդէս մայր կամ նամատոյց մեզ լինէր, մեզ
լինէր,
եւ մինչ ցեօթն ամ տարադրութեանն պահպանէր,
պահպանէր,
մեաւով պողոց բարեաց դարձոց մեր սպասէր,
սպասէր:

Հուր նախանձու մեր զխուժեան զօրանայր, զ-
բանայր,
ամբարհաւած եւ բորճարայնն բաղմանայր, բաղմա-
նայր,
դատիւ ծերոց եւ երեցանց կորանայր, կորանայր.
զի յղխոցեալն յիմարութեամբ յօրանայր, յօրա-
նայր:

Արեգն արդար ասցա խնթիւ մեզ հայեր, մեզ
հայեր,
հուր բարեութեանն ըստ բնախօսին բորբոքէր, բորբ-
զմանկուան մեր եւ զմանկամարդս խաբշտէր, խաբշ-
մինչ 'ի ներքին շերտ մահուն մուծանէր, մուծաւ:
Նախ զՊետ մեր զՅովհաննէս ծայրագոյնն,
ծայրագոյնն
բարե մահուամբ բաւանայր 'ի մէջ կանխագոյն,
կանխագոյն.
ասցա զԺողովն Արարտեան Աղարշոյն, Աղար-
Ժանտամաշով տանքէր կարե խտտագոյն:

Իգեւ զաղէս, զեւարդս եւ զերես խաբշտեաց,
խաբշտեաց.
կսկծալն մահուանն անմեղ մանկերեաց, մանկերեաց,
հջորատիրտ երկտատարդ ուժեղաց, ուժեղաց

եւ քողարդ մանկավարելի հարսնուհեաց, հարսն :
Բամբ քաղաքին Տիկեաց և իւր նահանգաց :
նահանգաց :
փախեալ թաքեան 'ի շուքս այգեաց ւանառաց :
ւանառաց :

Իսկ Ժողովուրդն Արարատեան աղքատաց, աղքատ :
'ի կարանտինս սով և ժանտախան սպառեաց, սպառ :
Էր Թիւն հաղար և երկերիւր և վաթսուն և :
'ի մայիսէ սկսեալ ցաւուրս եւ յետուն եւ յիս :
ոչ խնայեաց յաղքտան և ոչ փախկատունն, փախ :
այլ տապաստեաց ընդ ծերան և զկաթնասունն ,
կաթնասունն :

Յաւահարեալ տեւ և գեշեր հառաչեմ, հառ :
փան բեհման Ժողովրդեանս ողբս առնեմ, ողբս
առնեմ :
նաե զԳէորդ հարազատս իմ մինչ յեշեմ, մինչ
յեշեմ :
ընկզբ իմ ծուխ մ'Թնամած վեր շնչեմ, վեր
շնչեմ :

Երբ խրատօրէն աս ճանչուան որքոյ Ահեղեցւոյ :

Յարեթածնունդ, նորաբոյս սերունդ
շահ Եկեղեցւոյ վառեալ ոսկեգունդ :
Օրոց ոսկեղծ, զաւնաւորտ ծածկոց
կաղմաւ յիմաստոց ձօնեմ քեզ օթոց :
Հաւատով, յուսով և մաքուր սերով
Երբեակ Միակէն երկրպագ հոգւով :
Ալեօք իմաստոց, այլ ծնողաց քոց
խոնարհեա նոցա զքո պարանոց :

Նորոյս Սեփն Քրիստոսեան յարկե
կաց դու հանապաղ բուժ յաստիճանի :
Էրանի առնուա, Թէ լսեա հեքոյս,
եւ լայնեա զեկադ եւր զՈՒլիկանոս :
Բախարար բանիւ բուժեա լեղելով,
զոր հարեւ աղդու նոյն կահուղ լեղուով :
Մէքամբս ծաղկանց համշերակ մանկանց
գեղ յերեցես վարդ գեղդեղազանց :
Յնցոտի փառաց փախել դու 'ի բաց,
փախաղեաց վերնոյն Սրբոց պառկաց :

Գ.

Համա-Յի ճանօթուիւն Լաւարտորէն ահեղաբեկ
որքէ Էրեմի Մատեաց :

Սբանչեւադործն Լստուած զսուրբ
լեւան Մաթիս ոչ է եդեալ ըստ կլիմայից
'ի բարձրութեան երկրի՝ այլ 'ի խանարհ
վայրի : զի ըստ համեմատութեան աչաց
որդք Լաւադածու լերին հաւասարին գրէ
խոյն Մատեաց : նաե 'ի կողմանէ Պայա-
զիտ քաղաքի ցած երեւի այս լեռն : Լաւ
Թէ որ վիճեացէ, Թէ երեւա են մարդիկ 'ի
կատար լերինս, կամ Թէ հնար է ելանել
'ի կողմանէ Պայազիտու, խաբի նա յասողաց
կամ յիւր իսկ կարծեաց : Օ՛ի յորէն՝ յոր-
մէ ասէ Պէր . , Լաւաց Լստուած՝ յայսմ

հետէ զամենայն առաքելքի տէրմն և հունձք, ցուրտ և տօթ, ամառն և զարուն ևայլն: Սննդ. Ը. 22. անտի այսր ձիւնն տեղացեալ կայ 'ի վերայ լեւինո, և ուր շն չաւորի հնար է ելանել 'ի վերայ ամբաթանձրութեան սառնամանեացն: Եւ Յոհան քահանայ Սարաիրոսեան Լճաճանեցի 'ի 26 ամի կենացս՝ այն է 'ի 20 օգոստոսի Խմիշ Թաթն Հայոց (1787) վասն ուխտից նպատաւ Թեանց աղօթատեղեաց սրբոյ հայրապետին Յակովբայ Սճեղացւոյն յառաքելութեան ընդ երեկս իջաք յայդիս գեղջն Լեւոնուոյ, որք 'ի ստորոտս լեւին են, և դայր մեզ ձայն 'ի վերստ 'ի լեւնէն իբրեւ ահեղ որոտման կամ մեծամեծ լծողանոցի, և հարցեալ ցշնականս գեղջն՝ թէ զինչ իցեն այսօրիկ ահագին գլորմունք և գոչումն լեւինն, և նորա անդեակս արարին զմեզ, թէ ձիւնն փլանի, և անտի արձագանգք ձորոցն Թնդան: Իսկ մեք ընդ առաւօտն հայեցեալ իբր թա փոր լեւինն տեսաք, զի յարեմաից կուսէ առապար մի փլուզեալ էր զձիւնն զիջացեալ 'ի վերայ իւր, և Թանձրութիւն փլուածոյն երեւիւր իբր 8 կամ 10 բոպէս մարդաբայլ ճանապարհի: Եւ արդ՝ եթէ Թանձրութիւն ձեան

փորոյ լեւինն այսքան, ո՞րքան ապա սրտինն և գլխոյն: Արկնեմ զբան իմ, թէ շնչաւոր որ չ'է ելեալ ցարդ 'ի գլուխ լեւինո, և կարծեմ թէ աստի մինչև ցկատարած աշխարհի ոչ որ կարացէ ելանել, զի դադաթն սորա միացեալ է ընդ ամպս երկնից. և ինքն իսկ լեառն է ամպածին, զի 'ի դոգոյ խորաիլիտ խախտաց ձորոց և ծործորաց նորա ելեալ գլորշեաց և չե հասեալ 'ի գլուխն՝ փոխին 'ի ձիւն կամ յանձրեւ, և դարձեալ իջանեն 'ի վերայ: Թա՛ղ զայս՝ մեծամեծ արհաւիրք են ելանել 'ի կատար նորա, զի 'ի մէջ միոյ ժամու երկիցս և երկոյս գլորդեալ գոռայ լեառն կամ յամպոյց ճայթմանց և կամ 'ի փլուզմունէ ձեանցն Թանձրակարկաւ, որք 'ի փլանիլն յառաջ միեն զմանրախոշի հատսն սառնացնցաւ թօզոյ (որ ասի զամպ) ժամու միոյ ճանապարհի: Չիւն և սառն անմատչել լեւինն սկսանին հալիլ 'ի մայիսէ ցվերջն սեպտեմբերի, և դորձեն ընդ փարսիք լեւինն զբաղում մեծամեծ և զմանր առաւ, յորոց ամանց ջուբքն երեւին յրնթացս, և ամանց նոմունս ընդ երկրաւ դորձեալ ընթանան յաներեւոյթս իբր ընդ խողովակս, որոց դրդրմունք միայն լին, և կտնկն և անցա-

նելն 'ի վերայ ոչ է անվտանգ : Այլև թի
ջուրքն արբուցանեն զայգիս և զանդաստանս
շնոհանաց գեղջի Արիւսուոյ, և սուղեալ
աներեւոյթքն բղխին ընդ տալիք լերինս յա-
բեմակց կուսէ յաղբիւրս քահք ասացեալ
քարակուտից, և միացեալք ընդ նախն գոր-
ծեն զհարուստ գետ մի, որ առի Մասեաց
Աւ ջուր: Մեծամօր միւս Աւ ջուրն այլ
է, որ յԱրագածոտնէն բղխի և խառնի
Արարուն:

Աւր դիցուք և զպատմութիւն սրբոյն
Յակովբայ հայրապետին Մծբնացւոյ. ահա
'ի Յայտմաւորս Հայոց 'ի 15 դեկտեմբե-
րի, որ պատմի՝ թէ Հրեշտակ Տեառն
այսպէս ասաց ցօրերն Յակովբ վասն յա-
լով աշխատանաց նորա ելանել 'ի բարձունս
լերին և տեսանել զտապանն՝ Նոյի, և 'ի
չլինելն ձեռնհաս և հնարաւոր. և Նոյ
զտախտակգ և գարձիւր, զի Տէր այսպէս
կամեցաւ: Արեւմն անկաւր է 'ի հնարից
մարդկան ամբառնալ ցրուն գաղաթն նորա
և կամ անհնաւան լինել որ 'ի նմա կամ
բնդ նովա: Անհատանելի նախասահմանու-
թիւնն Աստուծոյ անօրինեալ էր զայն լեռն
տեղեւ երկրորդ ծնողի մարդկութեանս՝ Նոյի
և ծննդոց նորա. և չէ հնար ծնելոյն տե-

սանել զարդանալ իւրոյ ծնողին. զի և նախ-
նի ծնեալն 'ի դրախտէն Ադամ մէկա-
րաց միւսանդամ տեսանել զԱդեմ, ուս-
տի ելեալն էր: Աւարդ՝ այս պատմու-
թիւն սրբազան լերինն Մասեաց և այլոց
սուրբ լերանց որք կան, յոյս Հայաստան
եայց, որք 'ի նախնի սուրբ Հայոց գրին,
իւ պարտին ճարտարութեամբ մոլաց դա-
րուցս խնայանոց քննել և ասել յկարելի
գոյ կամ անկարոյ, այլ հաւատով պարտէ
զմենայնն տալ նախասահմանին Աստուծոյ,
որ տնօրինեալ է զեւրաքանչեւրսն ուր պի-
տոյս կանխագետ կամաց իւրն ժամանակաց
բոս վկայելոյ խնայանոցն. և Օհ մի է
մարդ, որ գիտիցէ զտոբնորդս Աստուծոյ,
կամ ոմ լոյս ամիցէ զմտաւ: Թէ զի՞նչ կա-
միցի Տէր, զի խորհուրդք մահկանացոյաց
զանգիտողք են, և զարկաղժուրք հնարա-
գիտութիւնք մեր. զի մարմին եղձանելէ
ծանրացուցանէ: Խնայ. Թ. 13:

Ուսմկամիա կարծիք են և այն՝ զոր ա-
սին ունիք. Թէ 'ի հնութենէն ձիւնն Մա-
սեաց լերին սրգնի: Անհիմն է այդ անար-
կայ, զի Թեպէտ յերաւի զքօնոց նի զլը-
թանց ձնահալ տեղեացն կախին մասնաշաղի
որդնատեսակ պղպձակք ջրալըր Թաղանթա-

պատք 'ի յանձանօթ նիւթոյ իբր հինուա-
ծոյ ստորդիտտայնի կամ փառի ձուոյ, և
կամ ներքին թիթղան սոխոյ, որք սակաւ
առ սակաւ լնանին ջուրըք, և անկեալ յեր-
կիր պայթուցեալ լուծանին, իսկ թէ ձե-
ռամբ հաացի 'ի շրթանց ձեանն և կալցի
'ի ձեռնի 'ի չորս կամ 'ի հինգ բոպէս տե-
ւեն և 'ի ջուր լուծանին: Այն նոքա կեն-
դանիք և ոչ արեամբ շնչառու շարժուիք,
այլ որդնակերպ թաղանթք իբր ջրալից փու-
չիկս մանր ձկանց:

Բրկուռի գիւղն՝ որ ընդ ստորտալ
լերինս կայ՝ ունի զեկեղեցի մի հասարակ
ժողովրդեան: Եւ իբրեւ 'ի բարձս լերինս
կայ մատուռն մի շինեալ 'ի Կոմիտասոյ
հայրապետէն Հայոց, և կոչի վանք կամ
մեհաստան սրբոյն Յակովբայ, և դռանին
անդ կրօնաւոր արեղայ մի և երկու կամ
երեք միարանք ընդ իշխանութեամբ եպիս-
կոպոսին Խորվիրապու վանից, որ երեք ժա-
մու ճանապարհաւ 'ի հիւսիսոյ կուսէ հեռի
է 'ի լեռնէս: Եւ իբր 'ի փոր լերինս գը-
տանի և միւս մատուռն մի մօտ յաղբւրն՝
զոր սուրբն Յակովբ բղետցուցեալ է աղօ-
թիւք: Ուր ուխտաւորք մեծաւ աշխատու-
թեամբ հազիւ կարեն ելանել ոտիւք, որք

և անդ զենուն մատաղս յանասնոց և ջրով
աղբերն եպիեալ բաժանեն շինականաց գեղ-
ջրն, որք սովոր են դալ մինչ անդր: Իսկ
աղբւրն է աւաղան մի փոքրիկ շինեալ 'ի
սրբատաշ վիմաց, յոր այլուստ ջուր ինչ ոչ
մտանէ, և 'ի վերայ նորա շինեալ կայ կա-
մար բնօրինակի լուսանցոյց պատուհա-
նաց, և բղխի ջուրն աներեւութապէս, և
որքան կամեացիս առնուլ 'ի վեց կամ յու-
թըն բոպէս, դարձեալ լնանի և ոչ բնաւ
պակասի: Բարեհամ է այնքան, որ ցյադ
բնակեալ ոք՝ կամի դարձեալ բնակել: Բա-
ողջարար է բազում ակտից մարդոց և ա-
նասնոց, զոր և 'ի յոլով հեռաւոր դառաւս
տանին սախարովք 'ի պէտաբժշկութեան և
հալածելոյ զմարտիւ, զճարեակ, զթրթուր և
զայլ փասակար ճճիս արտօրեկց:

Բա հիւսիսի գէմք լերինս է յոյժ
ցրտային, ուր ոչ դռանի ճառագործնի ինչ.
միայն յարեգգէմն երեւին բանի մի մացառք
ինչ, որք տան պտուղ կարմիր և մանր՝
յոյժ թթու, որ ասի կոճոխուր: Առանի
և բոյս ինչ փշուտ տերեւովք մշտականաց և
անուշահոտ՝ տարածեալ ընդ երկրաւ, և
կոչի 'ի բնակչացն դադ և այրի 'ի դալարի
լբրեւ զմով, և այն է լուցիկ նոցա, և այ-

րելի փոխանակ փայտի : Ղատանի անդ և
խոտ ինչ որ վասն կարի կարճութեանն կո-
չի թօփալ խոտ : և քաղ յասացելոցս այլ
բոյս ինչ ոչ գտանի բնաւ 'ի լերինս : Սե-
նաստան սրբոյ վանկոյն Յակովբայ թէպէտ
ուանի զսլարտէզ , սակայն ոչ գտանի 'ի նը-
մախաւարտ ինչ ուտելի , այլ քանի մի տան-
ձիք և ընկուղենիք սինք և ոսկնք , որք հա-
ղու կամ երբեմն ոչ հասուցանեն զպտուղս
'ի վերջս աշնան : Իսկ յանդս Արտաշա-
տու Խորվիրապին սրբոյ Դուսաւորչին մերոյ
Գրիգորի գտանի սիզաբեր որդն կարմիր ,
որ ըստ այլազգեաց ասի զըմզ , զոր ոչ գե-
տելով այլազգի բնակչաց գաւառին ածել
'ի գործ ըստ ժամանակին , ելանէ նա 'ի
սպիտակ բոժոժանման ծննդարանէ իւրմէ ,
որ յարմատ տեսալ մի սիւղոյ իբր 'ի բոյ-
նքս սիսուանց շարունակեալ գոյաւորին , և
տարածեալք ընդ երեսս դաշտաց լինին կե-
րակուր թռչնոց : Անդ տղէտ աշխարհին
Հայոց , գտանի և 'ի բլուրսն նոյն Արտա-
շատու և հող կարմիր , որ ըստ մեզ ասի
սիւր , և ըստ այլազգեաց գիւլէրմանի՝ յոյժ
լաւն և ընաիրն : Ղատանի և հող յոյժ
սպիտակ , որ թուրքերէն զարդատուղի ասի :

Գոյ և քար կրակահան , և քար բոդ և
կրի լաւն : Բաց յայտոցիկ բլուրքն Ար-
տաշատու թեքեալ ունին զգլխան գէպ 'ի
հարաւ , յորմէ երեւի , թէ ունիցին և հանքո
մետաղաց : Բաւականացի այդքանս յողադս
լերինն Մասեաց : Այնատեսն Յոհան քա-
հանայ Մարտիրոսեան Լճմիածնեցի :

Համասօր ծանօթութիւն ծովային Սեանայ :

Ծովախա այս կամ լեճ 'ի հին պատ-
մոթեանց Հայոց կոչի ծով Ղաղամայ , և
ըստ Պարսկոյ Աքճայ գեօլ վասն փոքրկու-
թեանն : Ի վեճակ նահապետին մերոյ Ղա-
ղամայ անկաւ սա , որ եօթներորդ ծնունդ
էր 'ի Յարեթայ , և երրորդ նախնւոյն մե-
րոյ Հայկայ , այս է թուոնեայ նորա :

Ամենայն պատմէք մեր Ղաղամայ տան
գլխնո թիւն Ղաեղաբբունոյ , և ոչ յիշին
'ի նոսին բնաւ , թէ 'ի անդի ծովակին յա-
ռաջագոյն իցէ եղեալ քաղաք , և զինի 'ի
գետոց հոտանաց ծովացեալ : Այնհիմն է այդ-
պիսի կարծեքական աւարկութիւն , զի թէ
լիմաստնախոհն Ղաղամ որ նախկին հիմ
նադիր եղև գաւառին , ոչ տեսանէր զար-
գիւնաւորութիւն ծովակին և զհոսանս եր-

կոտասանից և այլոց աւերի մեծամեծ դե-
տոց և վտակաց և աղբերց ջուրց, որք յետ
արբուցանելոյ զարգաւանդահոյ երկիրն մը-
տանեն 'ի չորից կուսէ յայն ծովակ և սը-
նուցանեն անդէն զերկոտասան ցեղս ձկանց
և այլ աւելետոյ, և 'ի չորեսին եղանակս
տարւոյն մատուցանեն 'ի վայելս մարդկան,
ապա զիարդ հաճէր և հաւանէր շինել
անդրէն զբաղար և դնել անուն յարմար
ըստ անուան իւրոյ Պաեղարբունի:

Պարսթիւն ծովակին երկայն է, յա-
րեւելից յաջ կուսէ և 'ի հարաւոյ 'ի ձախ
կոյս իբր թեք անկեալ 'ի մէջ արեւմտից և
արեւելից: Պատեալ ունի զինքեամբ զչորս
մեծամեծ լերինս, և ինքն պատէ միայն ըզ-
սուրբ Մնայատ կղզոյն Սեանայ: Յոշինչ
կուսէ չունի բնաւին զանդի վայրահակ, ուր
աւելորդ ջուրք նորս հոսեցին. միայն փոք-
րիկ գետն Հրազդան (որ ըստ Պարսից կոչի
Օանկի), սակաւ ջրով ելանէ 'ի նանէ,
ոչ 'ի բնէ և իւր կամաւ, այլ 'ի վաղուց
հետէ 'ի նախնեաց ժամանակաց անտի
հատեալ և հանեալ է 'ի պէտս քաղաքին
Արեւանայ և պարսղայ գիւղորէից նորա:
Արեւելից կուսէ ելեալ 'ի ծովակին խո-
նարհի ընդ հարաւ և անցանէ ընդ Չորա-

զիւղն Արեւանու: Եղնայատ ծովակին չէ
չափեալ ըստ երկրաչափական արուեստի,
այլ ըստ Արիական չափու և ըստ փորձոյ
գեղըուի բնակչաց լաւ ձիւտոր այլն յա-
ւուրս չորս հաղիւ կարէ շրջանառուել ըզ-
նովաւ անտի, ուստի սկսաւն ընթանալ:

Ջուր ծովակին ընդ ամենայն տեղիս
իւր ընկելի է և առողջարար, միայն խամ
ըմպողացն տայ նշան, թէ իցէ սակաւ իմն
ձկնահամ: Օբեղմնաւոր ծննդարարութե-
նէ ձկանց սորա՝ զորս ծնանի, (որք մեծաւ
մատամբ են կարմրախայոք), չէ հնար պատ-
մել, զի թէ կարծեսցի ըստ չորթորդ մա-
սին թուոյ աւաղոյ իւրոյ, չէ երկրայական
կարծիք. և պատճառն է, զի գետ չէ տե-
սիտ 'ի նմին աղբ ինչ գաղան ձկան: Բո-
կերբք գետոյն և ծովուն չեն տունիք մըր-
գաբերք, այլ տունիք ուռետոց և շաւրք ե-
ղեգանց: Չկուրք ընդ ժամանակս իւրեանց
ելեալ 'ի ծովակէս ընդ զառիւիւր գետան
որք թափին 'ի նա, այնքան խիտ առ խիտ
թանձրութեամբ 'ի ջուրն ճապաղին, մին-
չև ցանցորդաց կոխելով 'ի վերայ նոցա ըն-
թանալ, և լուսով վառեալ եղեգանց որ-
սալ հեշտեալ 'ի գիշերի, որքան և կամին
ձկնորք: Օի ձուկն սիրահարեալ առ լոյսն

կամաւ դիմէ 'ի մահ կարծին : ուր քաջ
կարծաշար որսկան 'ի միտմ' ժամաւ կարէ
կարծել աւելի քան զերկու հազար ձկու-
նըս : 'ի կշիռս ոչ գտանին աւելի մեծք
քան զմի լեւոր Պարսկց, միջակքն կէս լեւոր,
փոքունքն քան զնոսին մի մի չարէք, և կա-
րի մանուէքն կէս չարէք, և այս՝ վասն այ-
նորիկ, զի ցեղ ցեղք են : Ոչ գտանի 'ի սո-
սին ձուկն առաւել պարարտ, զի եղեցի
վաստարար : չունին զմանր փուշս, միայն
զմին տափարակ և սանտրածե, որ 'ի գլխ-
կայն իջանէ ցառանս : Տերութիւն Ռուսաց
ըստ կիսոյ մասին յերկց ամաց հետէ տիրէ
ծախկիս, և կեսն դեռ կայ ընդ իշխանու-
թեամբ Պարսկց (1), որք 'ի նորոյ լցին ծա-
գէ 'ի ծագ Պարսկոք և սղծեցին զսուրբ
երկիրն :

Բերումն աշխարհին Գեղամայ սկը-
սեալ 'ի թաւթարաց և 'ի Եղեկաց վախ-
ճան առնու առ 'Նադիր բռնակալաւ թա-
գաւորաւն Պարսկց, Բալ 'ի յետին ամայա-

(1) Խանութիւնն Երեւանայ և Նախիջևանայ
դէս 'ի Ֆեռս Պարսկց էին յայնժամ, այն է 'ի
1819 թիւ, յորում գրեցաւ այս :

նալն 'ի Եղեկաց աղետալիս պատմեն դեռ
ականատեսք, զոր ունին չաանի 'ի լսել :
Սրբաշէն քարեայ եկեղեցիք դաւառիս կան
դեռ կանգուն : Սուրբ Բնապատն Սեան՝
որ 'ի հին կոնդակաց կաթուղիկոսաց Հա-
յոց և բերանացի աւանդութեամբք ասի
հիմնեալ նախ եկեղեցի յանուն որոյ Յա-
րութեան 'ի Դուսաւորշէն մերմէ, և այլ
ևս յանուն որոց Բաքերեցն 'ի Սեւեանայ
Գլխոյէն : Բաց յայտոյիկեն զանաղան մատ-
րունք յայոց բարեպաշտից առ թագաւո-
րութեամբք Հայոց Բագրատունեաց :

Սուրբ Բնապատն Սեան ունի վանա-
հայր և կրօնաւորեալ արեղայս վեց, և այլ
անապատական աղօթարար միանձուսու
թիւն, որք ամբիժ հաւատով, անդրդուելի
յուսով և անշեջանելի սիրով պաշտեն ան-
դադար զամենասուբն Երրորդութիւն ըստ
աւանդութեան հօր մերոյ սրբայն Գրիգո-
րի Դուսաւորշի :

Օգեղաբքունեցի ճերտնիս և զորոտը-
դըս Օսովակին Գեղամայ զանձամբ վորձա-
ռուսն ներկայացուցեալ, և 'ի նոցանէ խե-
լամաւ եղեալ գրեցի Յովհան քահանայ
Մարտիրոսեան Իջմիածնեցի, որ այժմն
կամ 'ի Հաւլապարն (արուարձան) քաղա-

քին Տփլիսայ՝ պանդուխտ:

Առիւթն ինչ ծանօթութիւն լսան **Լ. Բարսեղեան**
աղագրանքին **Կողբայ**:

Յարեմուտս կայս **հեռի** 'ի քաղաքէն
Երեանայ իբր երկից ժամուց ձիաւորաց ճա-
նապարհի 'ի գիւղն **Հայոց** 'ի **Կողբ** դատ-
նի աղն **Լ. Բարսեղեան** աշխարհի, 'ի լեռն
մի երկայն անկեալ յարեմտից յարեւել 'ի
հարաւոյ կողմանէ **Կողբայ** գեղջ. յորմէ և
'ի նոյն լեռնէ գրեթէ աւելորդ քան զբա-
ւականն հատանի աղն **Լ. Բարսեղեան** աշխար-
հի, և մինչև 'ի տաւն և հինգ և 'ի քը-
սանօրեայ ճանապարհ տանի 'ի շրջակայ գա-
ւառս յարեւել, 'ի հիւսիս և 'ի հարաւ .
զի յարեմտից կուսէն **Կողբայ** եռօրեայ ճա-
նապարհաւ **հեռի** 'ի **Կողբ** աւան աւանի **Հա-
յոց** դտանի ընդ երկրաւ աղ հատոր հա-
տոր, յորում փորելով զհողն պեղեն, և
սայլովք ցրուեն ընդ արեւմուտս և ընդ հիւ-
սիսոյ գաւառան: **Լ. զհայնք Կողբայ** լեւին
ուրեք ուրեք յերակս իւր իբրև զհասարակ
քարախուռն բնական լեւանց և բլրոց երեկն,
և է զի ծածկեալ է ընդ հողով լեւինն,
զոր բահով և միջօք փորելով յառաջ գը-

նան ըստ ականահատից աղասիւնս ստուարս
գործելով անդէն իսկ 'ի նիւթոյն, զի մի'
փլանիցի պրն ստորերկրեայ, և ապա ըստ
օրինակի սովորական քարահատաց գտեալ
զնախագոյ դասաւորութիւն վիմին, այս է
գերակունս աղին, երկաթի սեպով և կը-
ռանահատութեամբ հատանեն զաղն 'ի մե-
ծամեծ հատորս, և վերտին բեկեալ զայ-
նըս երկարութեամբ ըստ չափու գաղն (ար-
շնի) Ուսաց տաշեն և կոփեն ըստ կեր-
պի քարանց շինութեանց, որպէս զի չորս
հատոր տաշեալ քարինքն լինիցին բեռնմիոյ
գրաստու, և կշիռ միոյ բեռին եղիցի վաթ-
սուն լիտր **Լ. յիացուց**: Որ 'ի **Պարսից** դը-
րամ վաճառի այնքան աղ երեսուն շահի
(3 ուրլի (1) Ուսաց):

Լ. զն Կողբայ պատուական է յոյժ քան
զամենայն աղս ամենայն աշխարհի ըստ հա-
մայն և ըստ սպիտակութեանն: Սպիտա-
կութիւն նորա գրեթէ ոչ տարբերի բնաւ
'ի ձեան սպիտակութենէ. իսկ վասն հա-
մեղութեանն ասորժէ մարդ կրել 'ի բե-
րանի զսխեռնաչափ մի առ ամբերով անու-

(1) **Լ. զն Կողբայ**, **աղագրանքին**:

շէլ զեկորդ իւր, մանաւանդ այն հակաւր-
եալ անձինք կարի աղատէք: Եւ թէ խ-
հարար որ սխալեալ երկիցս յաղէս արկցէ
'ի կերակուր, լինի այն ուտելի և ոչ թա-
փելի:

Ի գիջին տեղն այսր լերին գտանի
աղ սառնատեանի լուսանցող, զոր կոչեն
աղի աչք: Ղաւանի 'ի սմին լերին և հանք
աղի կարմրացայտ նշուք, որպէս յամանս մար-
մարոնեայ կոիածոյ քարինս երևին՝ որք լը
Պարսից կոչին զանլուճայ, և մի քան զմի
են համեղ, լուսափայլ և սպիտակ: Ի
միջայ այրիցն՝ յորս հատանի աղ, բղխի եր-
բեմն ջուր աղի անհայելի շրթանց և քմաց
կենդանեաց, որ է՝ զն առուանայ և ելեալ
յայրից անտի թափի 'ի ստորահոս առու
գեղջն, և է՝ զն նուազ բղխի և անդրէն
փոխի 'ի քար աղի: Շիբ ամենեւին 'ի լե-
րինս ջուր քաղցր, այլ ունի զբոյս խոտոյ լը
հասարակ լերանց: Բմպել ջուր շինակա-
նացն Վոդբայ գեղջ գայ 'ի բացուստ յայ-
լոց վայրաց և անցանէ բնդ սառնորոտի ա-
ղաւրինս, յորմէ բմպեն Վոդբեցիք բնդ ա-
նասնոց իւրեանց, որով և ոռոգանին ան-
դաստանք, պարտէզք և այգիք նոցա: Եյս
աղահանք կամ աղալեառն Երարատեանն

Վոդբայ ունի երկայնութիւն երկուց ժա-
մուց ճանապարհի կամ աւելի ևս, զի տա-
կաւն չէ չափեալ յերկրաչափից. և տե-
ղին ուստի հատանեն զաղն՝ մօտ 'ի գեօղն
է, և թէ կարծեցի յումմեքէ, թէ զկարդ
յայտքան ժամանակս դնգ 'ի սկզբանէ աշ-
խարհի հատանի աղն ամ ըստ ամէ առա-
ւել քան զչափն և գեռ ոչ պակասի,
ծանկցէ այնպիսին. զն յորմէ հետէ սկս-
եալ են հատանել 'ի լեռնէս զաղ, գրե-
թէ 'ի հարիւր մասանց լերինս տակաւին
մի մասն չէ 'ի գործ արկեալ, և մնացեալն
ցարդ կայ յիւրում ամբողջ կուտութեան:

Գիւղն Վոդբ բաղնանայ 'ի հարիւրոց
և յայլ աւելի տանց Հայադգի բնակչաց,
որք և առհասարակ զամն ողջուն պարապին
յայն գործ աղահատութեան: Վարձ վասն
հատանելոյ դրամաքար մի բեռն աղի և տա-
շելոյ զնոյնս որպէս ասացի 'ի վեր անդր,
է երեք ուսպլի, յորոց մի ուսպլին է մշա-
կացն, և երկու ուսպլին դանձարանին Պար-
սից, զորս ժողովէ օտարկան նոցա:

Բաղում հետախոյղ մանրօքննութեամբ
լուեալ 'ի Վոդբայի շինական քարահատէ
միօջէ և յայլոց անդ երթեկիտաց և գը-
նողաց զաղ, գրեցի Յօհան նուաստ քա-

Հանայ Մարտիրոսեան ԼՅՄիածնեցի:

ԼՅԻՐԱՆՈՒ ՄԱՅԻՆ ՄԱՐ ԲՈՒՆԻ ՍԱՐԴԱՐԱՆ:

Իջեալ առ սէրանհամեմատ ՚ի զգալն ցանկալոյդ ազնիւ Յարութիւնի ԼՅԱՌԱՃԱՐԵԱՆ ՍՊԱՐԶԱՎԱՏԵԳՈՅԻ՝ սաեւրիւրեցի ըստ խնդրոյդ զերիս միայն ՆՃԱՆՈԹԱԹԻՆՈՒ վասն ԼՅԱՐԱՏԵԱՆՈՒ սուրբ լեւրինն Սնտեաց, վասն ՆՃԱՎԱԽԻՆ ՂԱՆՂԱՄԱՅ և վասն ԼՅԱՀԱՆԻՔԻՆ ԼՅԱՐԱՏԵԱՆՈՒ ՍՊԱՐԶԱՅ, զի այսքան էր Հայցումն սիրաղնէիդ: ԼՅՈՐ աղաչեմ զսէրդ ցանկալի և քեւ ընդ քեզ զՊԱՅԲԱՐՈՂԱՆ յիարելիս, և երանի՛ թէ լիցե՞ք բանիս սպասաւորի թողուլ զԼՅՈՐԱՃԱՐԵԱՆՈՒ արանց ԼՅՈՐԱՃԱՐԵԱՆՈՒ, որք ունեցանն ըզմարդարեականն ԼՅՈՐԱՃԱՐԵԱՆՈՒ Հոգի, և ՚ի նախատես տուչութենէ այնր ԼՅՈՐԱՃԱՐԵԱՆՈՒ, որքան տանէր բանեղինացն ակար միտք՝ աւանդեցին դարուց աշակերտաց առնուլ, ընդունիլ և պահել. թողուլ զԼՅՈՐԱՃԱՐԵԱՆՈՒ ԼՅՈՐԱՃԱՐԵԱՆ ըստ կանխատարութեան սուրբ ՂԱՐՈՅ, ի ՆՃԱՎԱԽԻՆ ՏԵԱՆՈՒ ԼՅՈՐԱՃԱՐԵԱՆՈՒ մերում, և յայտնիքն մեզ և որդւոց մերոց յաւիտեան, ք. () ըրինաց, ի թ. 29: ԼՅՈՐ չպարտիմք բանակալի ինքնիմաստու

թեամբ դատել զմեմեանս վասն անհաւ խորոցն աստուածայնոց, և այլ զընկեր յաղթութեամբ ասել, թէ այս կարելի է և այդ ոչ: ԼՅՈՐ սիրով միաբանեալ ասել, թէ ամենայն կարելի է առ ԼՅՈՐԱՃԱՐԵԱՆՈՒ: Օ՛հ այս խի է քրիստոնէիցս հարկ և պարտաւորութիւն՝ մեծաւ երկիւղածութեամբ տարածամ չմերձենալ ՚ի ծառն գիտութեան բարեւոյ և չարի. և ըստ մերոյն ԼՅԱՌԱՃԱՐԵԱՆՈՒ չկրել զպատիժ պատուհասի, այլ բարեպաշտական հաւատով և երկիւղիւ համբարել և ընդունիլ զնահապետաց և ըզմարդարեցից զազգմունան հոգեղէնս, որք են պատգամք ԼՅՈՐԱՃԱՐԵԱՆՈՒ արանց պատկառելի պահել ըստ տապանակի ՏԵԱՆՈՒ ԼՅՈՐԱՃԱՐԵԱՆ, և ոչ ըստ յանդգնութեան քահանային ՈՂԵԱՅ ձեռնամխիլ և անժամանակ պատուհասեալ մեռանիլ: Օ՛հ և արք՝ որք ՚ի նորումն կտակի գտան պախափալք յունելոյ զխոնարհութեանն ԼՅՈՐԱՃԱՐԵԱՆՈՒ Հոգի, և անձնիմաստ մարդկեղէն հանճարով ձեռն մխեցին հասու լինել խորին խորոցն ԼՅՈՐԱՃԱՐԵԱՆՈՒ զթեցան առ վիսին գայթապկութեան՝ գլուխալք ՚ի պէտպէս հերձուածս կորստեան, որոց ի ՂԱՐՈՅ աղմամաղք խաւարին յաւիտեան գանձեալ պահեալ մնան, ք

Պետ. Թ. 17: Յուդ. 4, 13: Սասնորոյ
և մեզ ոչ փոքր հարկաւորի զգուշութիւն
շմբռնեալոյ աստուածայնոյ յաստուածեղէն
դատալ՝ ճշեալ բանն, որ հաստատեալ է
և յԱմստանոյն, թէ «Որդեալ» զի Աստու-
ծոյ պատգամք են, Առաի. ԼԽ. 2: Այլ
Աստուածապաշտ կարգաւ կալ մնալ 'ի գրք-
եալն, և ակնկալեալք 'ի նոյն՝ սպասել
գալտեան Փրկչին մերոյ Յիսուսի Քրիս-
տոսի օրհնելոյն ընդ Հօր և ընդ Հոգւոյն
միասակցաց այժմ և միշտ յաւիտեան, և
յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն:

Վաճեցան բանքս 'ի Թուոյ փրկչին 1819
նոյեմբերի 20 ընդ հովանեաւ սուրբ Պէ-
որգայ եկեղեցւոյն Լճմեանեցւոց՝ որ 'ի
Հաւլաբարն քաղաքին Թաթլիզու. աշխա-
տանքեալ 'ի սէր անարատ բարեկամին իմոյ
Աստուածատուրեան (արու թիւնի անուին
Մաղարշապատեցւոյ 'ի Յովհաննէս պանդուխտ
քահանայէս Ոսկերչեան՝ որ յԱրարաւ-
եանն է:

Ծանօթութիւն:

Երեսնամեակահասակ ծանօթա-
բեան լեւինն Սասնայ, Ծանօթիւն Պէդոսայ և

աղահանգիւս Սոսնայ և ինչն ինչ բանս ընդ-
դէմ քորչոյ, արհեստի և գիտութեան այժմեան
լուսաւոր արտնոյ, համարելի են հետս վաղեմի
խաղաղութեալ կարծեաց արհեստած ծածանալն և
աշխարհին, յորս եկոյ շնաշխարհիչ Հայն (Յով-
հան Ոսկերչեան հոգեւոր իւրով խառնալից և
հարստարան ղեկավար, ուստի և ոչ այնքան ար-
ծանիչ են լարելէ յեղադրութեան և արգանաց.
զի «()» արարելէ զբն, և գեշեր գեշերի
ցոյցանէ զգիտութեան, և նմանութեալ է Սուր-
գարէն Վաւիլ յաստուածայն հոգեւոր Սոսնո-
ւրգութեանն իւր. ԺԸ. 3: Վաւիլ ընդ բը-
նայի շնորհն նորս սրտնայի, և զանհատ Շնոր-
հարան նորս օրհնեալ գահաւան և երկնաւ
արիւն այժմ և մշտ:

Ա. Արարարեան:

Եւ 41, 'ի տալն 11 փոխանակ կարգալոյ
"Ի Թուին Հայոց" պարտ է կարգալ
"Ի Թուականիս Հայոց".

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0249511

